

Variants i variacions en la impremta incunable: el *Sermó de la Immaculada Concepció*, de Felip de Malla

Jacob Mompó Navarro

Universidad Complutense de Madrid / Institut Ramon Llull

jmomp@uclm.es
<https://orcid.org/0000-0003-1178-9150>

Received: 24/02/2024; accepted 18/03/2024
DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.II.28354>

Variants and variations in incunabula printing: the *Sermó de la Immaculada Concepció*, by Felip de Malla

ABSTRACT

The *Sermon of the Immaculate Conception* by Felip de Malla has been preserved in an early 15th-century manuscript (BM Ms. 1112) and in an incunabulum sponsored by Ferrando Dies (1488). In this study, through the examination of variants, we characterize the variation that occurs in the printed version and identify editorial interventions originated from an intention of standardizing spelling, establishing a linguistic model, and adapting the text to potential readers. We also reference incorrect readings, both from the manuscript scribe and the printed version, and analyse the editorial manipulation in the selection process when eliminating fragments of the text to fit within the available space of the printed volume..

KEYWORDS

Felip de Malla; Ferran Dies; incunabula; variants; textual transmission; textual criticism

Magnificat Cultura i Literatura Medievals II, 2024, 319-355.

<https://turia.uv.es/index.php/MCLM>

ISSN 2386-8295

RESUM

El Sermó de la Immaculada Concepció de Felip de Malla s'ha conservat en un testimoni manuscrit de la primera meitat del segle XV (BM Ms. 1112) i un altre imprés en un incunable patrocinat per Ferrando Dies (1488). En aquest treball, a través de l'estudi ecdòtic de les variants, caracteritzem la variació que es produeix en l'imprés i identifiquem les intervencions editorials originades amb un incipient objectiu de regularitzar l'ortografia, fixar un model lingüístic i adaptar el text als lectors potencials. Referenciem igualment les lectures incorrectes, tant del copista del manuscrit com de l'imprés, i analitzem la manipulació editorial en el procés de selecció a l'hora d'eliminar fragments del text per encabir-lo en l'espai disponible del volum imprés.

PARAULES CLAU

Felip de Malla; Ferran Dies; incunable; variació textual; transmissió textual; ecdòtica

Jacob Mompó Navarro. 2024. 'Variants i variacions en la impremta incunable: el *Sermó de la Immaculada Concepció*, de Felip de Malla', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 11: 319-355, DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.11.28354>

Aquesta publicació és part del projecte d'I+D+i *Poesía, ecdòtica e impremta* (PID2021-123699NB-I00), finançat per MCIU/AEI/10.13039/501100011033/ i "FEDER Una manera de hacer Europa".

TAULA DE CONTINGUTS

- 1 **Introducció** – 321
- 2 **El Sermó de la Immaculada Concepció, de Felip de Malla: consideracions generals** – 321
- 3 **Variants i variacions del sermó de la Immaculada Concepció** – 323
 - 3.1 *Regularització ortogràfica, adequació dialectal i modernització lingüística* – 323
 - 3.2 *Divergències involuntàries: errades i confusions* – 329
 - 3.2.1 Confusions ortogràfiques, declinacions llatines i noms propis – 329
 - 3.2.2 Errades en l'incunable – 331
 - 3.2.3 Errades en la versió manuscrita – 333
 - 3.2.4 Errors d'interpretació paleogràfica – 335
 - 3.3 *Substitucions lèxiques, reformulacions, alteracions sintàctiques, i addicions* – 336
 - 3.4 *Intervencions per a abreujar el text* – 341
 - 3.4.1 Eliminació d'arguments d'autoritat – 343
 - 3.4.2 Supressió de recursos retòrics i literaris, i exemplicacions – 344
 - 3.4.3 La reducció oracional – 347
 - 3.4.4 Digressions i ampliacions – 348
 - 3.4.5 Adequació al lector – 350
- 4 **Conclusions** – 352
- 5 **Obres citades** – 353

1 Introducció

Tal com alertava Martí de Riquer, la literatura de Felip de Malla, malgrat el seu innegable valor, és gairebé inaccessible per als lectors actuals, sobretot per “la feixuguesa i la prolixitat de la prosa” (Riquer 1985: 247), fins al punt d’afirmar que “sólo los espíritus muy cultivados son capaces de leer obras del tipo de *Lo pecador remut*” (Riquer 1948: 47). Però, a banda de la complexitat de la literatura de Felip de Malla, allò que més ha contribuït a potenciar aquesta inaccessibilitat és la falta d’estudis i d’edicions de la seua obra. Llavors, la comunitat científica disposava d’unes poques dades bibliogràfiques i cap edició moderna de l’obra cabdal de Felip de Malla, que, tanmateix, havia gaudit de la fortuna de la impremta incunable, almenys, en dues ocasions. La primera edició del *Memorial del pecador remut*, patrocinada per Mateu Vendrell, inaugurava la impremta a la ciutat de Girona en 1483 (Batlle 1974: 121; Llobet 1996). Poc després, entorn de l’any 1495, el *Memorial* va ser novament estampat, bo i reproduint el text de l’edició gironina (BITECA manid 1739). Però hom no disposava de cap edició moderna.

Per sort, a finals de la dècada dels 70, la situació començà a canviar gràcies a la tasca, en primer lloc, de Josep Perarnau, que, en el volum que hauria de servir d’introducció a la *Correspondència política* de Felip de Malla (1978), recuperava un bon grapat de documentació i de dades biogràfiques del canonge. Poc després, Manuel Balasch (1981-86) empenia la tasca d’edició del primer llibre del *Memorial del pecador remut*. Més recentment, gràcies a l’activitat investigadora, entre d’altres, de Pujol (1994a, 1994b, 1996, 2015), Narro (2010), Redondo (2011) o Izquierdo (2013, 2021), disposem de més treballs acadèmics que ens permeten d’apropar-nos a l’activitat biogràfica i literària de Felip de Malla.

Amb tot, queda encara molt de camí per recórrer per poder valorar l’obra en conjunt del canonge barceloní. Certament, tal com afirma Izquierdo (2021: 353), falten edicions modernes de, pràcticament, la meitat de l’obra de Felip de Malla, del qual només disposem de les edicions dels parlaments sobre la gaia ciència (Pujol 1996) i el primer llibre del *Memorial del pecador remut* (Balasch 1981-86), així com algunes cartes editades per Perarnau (2002, 2008).

2 El Sermó de la Immaculada Concepció, de Felip de Malla: consideracions generals

El gros de la producció homilètica de Felip de Malla s’ha conservat al manuscrit Ms. 466 de la Biblioteca de Catalunya (BC).¹ Així mateix, el Ms. 1112 de la Biblioteca de l’Abadia de Montserrat (BM) conté dos sermons del canonge barceloní: el sermó *In commemoracione omnium fidelium de purgatorio*, desenvolupat sobre el tema *Salvus erit sic tamen quasi per ignem* (1a Corintis 3: 15),² i el que ara ens ocupa, el *Sermó de la Immaculada Concepció*, desenvolupat a partir del fragment bíblic *Mulierem fortem quis invenient procul et de ultimis finibus pretium eius* (Proverbis 31: 10).³

1. La descripció completa i el contingut del manuscrit Ms. 466 de la Biblioteca de Catalunya, a BITECA manid 1742. La descripció del Ms. 1112 de l’Abadia de Montserrat, a BITECA manid 1741. Una aproximació a l’inventari de l’obra de Felip de Malla, a Perarnau (1978: 81-98).

2. BM Ms. 1112: 138r-60v.

3. BM Ms. 1112: 116r-38v.

Aquest sermó s'ha conservat en dos testimonis: el manuscrit suara esmentat i la versió inclosa en l'incunable *Obra en prosa sobre la veríssima Inmaculada concepció de la Mare de Déu*, imprès per Lambert Palmart i patrocinat per Ferran Dies (1488). Aquest incunable és el segon de la trilogia d'impresos sorgits arran de sengles certàmens celebrats a València a instàncies de Ferran Dies, i que tingueren lloc els anys 1486, 1487 i 1488, fruit del clima propiciat per les disposicions del pontífex Sixt IV, en 1483 i 1484, a favor de la Puríssima Concepció (Martos 2021: 134). Cadascun d'aquests tres impresos sorgiren de les premses durant l'any immediatament posterior al de la celebració del certamen del qual derivaren.⁴

Sabem que Felip de Malla pronuncià el sermó de la Immaculada Concepció a l'església de Santa Maria de la Mar, de Barcelona, gràcies al colofó de l'incunable de 1488, que acaba "ab lo present sermó de mestre Felip de Malla que ell feu en Barcelona a Sancta Maria de la Mar" (c.6v). Desconeixem, en canvi, la data d'aquella homilia, que Josep Perarnau inclou al seu apartat de peces oratòries no datades (1978: 90-94). BITECA (textid 1730) situa la data de redacció del text entre 1400 i 1425. No obstant això, Felip de Malla mateix esmenta el sermó que dedicà a la Immaculada Concepció al segon llibre del *Memorial del peccador remut*. Podríem, doncs, aproximar-nos-hi a partir de la datació que Izquierdo proposa per a la redacció del segon llibre del *Memorial*, això és, entre 1423 *a quo* i 1429 *ad quem* (Izquierdo 2013: 16-20).

Quan Jordi Rubió i Balaguer enllestí en 1949 el capítol dedicat a Felip de Malla de la seua *Història de la literatura catalana*, pel que fa als seus sermons, només coneixia els divuit conservats al Ms. 466 de la BC (Rubio i Balaguer 2006,1: 264). Anys més tard, Josep Maria Madurell, a la llista de sermons del canonge barceloní, hi afegia els dos que conté el Ms. 1112 de la BM. Madurell conegué l'existència del Ms. 1112 de Montserrat gràcies a les indicacions d'Anscari Mundó, que, segons sembla, preparava una edició dels dos sermons de Felip de Malla que es troben en aquest manuscrit (Madurell 1964: 530). No tenim constància, però, que Mundó enllestís aquella edició. D'altra banda, Josep Maria Madurell esmentava la possibilitat que els manuscrits Ms. 465 i Ms. 466 de la BC fossen els mateixos que Villanueva trobà a la biblioteca de Betlem (1964: 32), però tots els volums que s'hi referencien són impresos, i l'única obra de Felip de Malla de què Villanueva donava notícia era la "Primera part del llibre apellat *Memorial del peccador remut*" (Villanueva 1803-52: 18, 275-76).⁵

Per la seua banda, i retornant al sermó que ens ocupa, Martí de Riquer, tot i que referenciava ambdós manuscrits, sembla que desconeixia el contingut del BM Ms. 1112 de Montserrat, perquè, segons ell, a la nòmina de sermons que contenen el BC Ms. 466 i el BM Ms. 1112, "cal afegir-hi el 'Sermó de la Immaculada Concepció de la Verge Maria, fet per lo reverend mestre parisenc mestre Felip de Malla', pronunciat 'en Barcelona, a Santa Maria de la Mar', que s'edita a l'incunable imprès a València el 1488 a instàncies de Ferran Dies", incunable que, segons Riquer, "sembla donar el sermó sencer" (Riquer 1988: 261, nota 23). Tanmateix, el sermó que edita l'imprés de 1488 és el mateix que conserva el BM Ms. 1112.

D'això mateix donava compte Josep Perarnau al volum que hauria de servir d'introducció a la *Correspondència política* de Felip de Malla. Hi dedicava un capítol a l'obra escrita del canonge barceloní, i a l'apartat de peces oratòries no datades, referenciava el *Sermó de la Immaculada*

4. Sobre l'incunable resultat del primer dels esmentats certàmens, publicat en 1487, vegeu Martos (2018, 2019a, 2019b, 2019c). Per a l'estudi material de l'incunable de 1488, del qual només podem accedir al contingut gràcies a la reproducció fotogràfica d'un microfilm dels anys 60, igualment perdut, vegeu Martos (2021). Un estudi dels continguts i del procés editorial d'aquest imprés, a Martos (2022). Per a la publicació relacionada amb el darrer dels dits certàmens, en aquest cas, en prosa llatina, vegeu Martos (2020). Una visió panoràmica sobre els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX a Ferrando (1983).

5. La transcripció de Villanueva recull la variant "Ardiaca de Panadés", fet que podria indicar que el volum que va consultar era de l'edició de Barcelona de 1495, i no la de Girona, en què hom pot llegir Penedés.

Concepció de la Verge Maria, i es referia a ambdues versions, identificant-ne una versió íntegra, la del manuscrit, i una d'abreujada, la de l'incunable de 1488 (Perarnau 1978: 92-93). A partir de Perarnau, els autors que s'han referit a les dues versions d'aquest sermó ho han fet, més o menys, amb els mateixos termes, referint-ne una versió íntegra i una d'abreujada (Pujol 2015: 374, nota 43; BITECA textid 1730).

L'objectiu d'aquest treball és comparar-ne ecdòticament els dos testimonis, a fi de delimitar-ne les diferents versions i, en especial, l'intervencionisme i/o voluntat editorial de la versió impresa.

3 Variants i variacions del sermó de la Immaculada Concepció

Hem abordat l'estudi de les variants i variacions⁶ que han generat ambdós testimonis del sermó a partir de quatre grans blocs. En primer lloc, hem catalogat les variants que genera l'imprés i que denoten una incipient voluntat de regularització ortogràfica, d'adequació dialectal i de modernització lingüística. D'altra banda, dediquem un apartat a les errades i confusions que, involuntàriament, s'han transmés tant en la versió impresa com en la manuscrita. En una altra secció, ens ocupem de les intervencions, moltes de les quals són voluntàries, que s'han efectuat durant el procés d'edició de l'incunable, que consisteixen en substitucions lèxiques, reformulacions de fragments, alteracions sintàctiques i addicions de paraules o fragments. Finalment, hem catalogat les manipulacions del text que s'han originat amb la finalitat d'abreujar-lo i encabir-lo en el volum imprés concebut durant el projecte editorial.

3.1 Regularització ortogràfica, adequació dialectal i modernització lingüística

Tal com demostrà Antoni Ferrando (1999), la llengua dels primers impresos catalans, generats principalment a València i a Barcelona, tendí a una simplificació gràfica i a una modernització, tant gramatical com lèxica, que l'homologava amb les grans llengües veïnes de l'Europa occidental. El paper de la impremta com a agent regularitzador i modernitzador de la llengua, certament, és innegable. I tot i que, quan s'estampà l'*Obra en prosa sobre la veríssima Immaculada Concepció de la Mare de Déu*, les intervencions editorials no havien abastat, encara, un grau elevat de sistematicitat quant a la regularització ortogràfica i a la modernització lingüística, sí que és cert que, en aquest incunable de 1488 hom pot observar-ne una certa intenció.

En aquest sentit, l'incunable actua sobre el text amb la voluntat de regularitzar la utilització de la *h* pròpia del verb *haver* (r: p, q, r),⁷ també en l'ús com a auxiliar (r: b, n, o). Així mateix, elimina la *h* de la preposició *a* (r: i, k), de la conjunció copulativa *e* (r: e) i de l'indefinit *un* (r: g). Elimina la *h* també d'alguns dígrafs *ch* en posició intervocàlica per representar el so /k/ (r: a, f, j, l). En canvi, afegeix la *h* inicial en el substantiu *ull* (r: c, d) i l'elimina del pronom de complement directe neutre *ho* (r: m), tot i que, en aquest darrer cas, el fet que només es done una vegada, i mai més en la resta

6. Seguint la terminologia adoptada per Martos (2013), fem el terme "variació" com a concepte més ampli que no el de "variant", entès com una divergència que, sense arribar a percebre's com una nova versió, té una afectació més profunda, com ara l'eliminació o addició de fragments. Vegeu l'ús d'aquest concepte al volum monogràfic editat per Martos (2017) o, més recentment, al treball de Mangas Navarro (2021).

7. Indiquem en xifres aràbigues el número de la taula i en lletres la variant. Cada taula conté, a la columna de l'esquerra, la lliçó del BM Ms. 1112, i a la columna de la dreta, la lliçó de l'incunable de 1488.

de casos, suggereix que, segurament, es tracta d'una errada en la composició del text. Igualment testimonial és l'addició d'una *h* intervocàlica per a desfer el diftong (r: h).

1. Regularització de la *h*

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	foscha (116v)	fosca (c.v)
<i>b</i>	as inclinat (117r)	has inclinat (c.v)
<i>c</i>	ulls (117v)	hulls (c.v)
<i>d</i>	ull (119r)	hull (c.iiv)
<i>e</i>	he (119v)	e (c.iii)
<i>f</i>	preïchar (120v)	preïcar (c.iiiv)
<i>g</i>	hun (122r)	un (c.4v)
<i>h</i>	introduïa (122v)	introduhia (c.5)
<i>i</i>	és ha veure (123v)	és a veure (c.5v)
<i>j</i>	autèntichament (124r)	autènticament (c.5v)
<i>k</i>	com ha una persona (126v)	com a una persona (c.7)
<i>l</i>	tocha (126v)	toca (c.7)
<i>m</i>	ho agueren conegut (126v)	o hagueren conegut (c.7)
<i>n</i>	agueren conegut (126v)	hagueren conegut (c.7)
<i>o</i>	agués fet (127r)	hagués fet (c.7v)
<i>p</i>	a aquella innata privació (127v)	ha aquella innata privació (c.7v)
<i>q</i>	sia agut (127v)	sia hagut (c.7v)
<i>r</i>	agam (131v)	hajam I (d.iiv)

Així mateix, s'hi aprecia un intent per regular l'ús de les grafies *s/c/ç*. Amb tot, el procediment tampoc no és sistemàtic, i hom pot detectar divergències en l'ús de *c/s* (2: a, f, i, n), *ss/s* (2: d, e, j) o *s/ç* (2: b, c, g, h, m, o, q, r). En alguns casos afegeix la vocal de suport inicial en paraules que, a la versió manuscrita, comencen per *s* líquida (2: k, l, p, s). Igualment, s'hi troben divergències a l'hora de regularitzar l'ús de la *s* i la *c* en mots llatins (2: t, u, v).

2. Regularització de les grafies *s, c i ç*

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	pocessiò (118r)	possessiò (c.ii)
<i>b</i>	lansà (118v)	lançà (c.ii)
<i>c</i>	glassada (118v)	glaçada (c.iiv)
<i>d</i>	gossen (119v)	gosen (c.iii)
<i>e</i>	asumir (119v)	assumir (c.iii)
<i>f</i>	consebuda (120r)	concebuda (c.iii)
<i>g</i>	Alsa (120r)	Alça (c.iiiv)

<i>h</i>	crossa (120r)	croça (c.iiiiv)
<i>i</i>	torsimany (120v)	torcimany (c.iiiiv)
<i>j</i>	inussitada (120v)	inusitada (c.iiiiv)
<i>k</i>	stada (122r)	estada (c.4v)
<i>l</i>	sperit (122r)	esperit (c.4v)
<i>m</i>	dessà (124r)	deçà (c.5v)
<i>n</i>	consili (131r)	concili (d.iiv)
<i>o</i>	fassam (131r)	façam (d.iiv)
<i>p</i>	Sgleya (131r)	Esgleya (d.ii)
<i>q</i>	ací (131v)	açí (d.iiv)
<i>r</i>	semensa (132r)	semença (d.iii)
<i>s</i>	stat (132v)	estat (d.iiiiv)
<i>t</i>	assencionem (137v)	ascensionem (d.6)
<i>u</i>	dessendisset (137v)	descendisset (d.6)
<i>v</i>	reconsiliata (137v)	reconciliata (d.6v)

Encara que no és tampoc sistemàtic, sí que s'hi observa una tendència de la versió impresa a regularitzar l'ús de les grafies *g/j* (3: d, g, h, i, j) i procedeix igualment a l'eliminació de la *u* de l'aplec *gu* davant la *a* (3: a-c, e, f, k-m).

3. Regularització de les grafies *g* i *j*

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	naveguar (118v)	navegar (c.iiv)
<i>b</i>	ligua (119r)	liga (c.iiv)
<i>c</i>	guayre (120v)	gayre (c.iiiiv)
<i>d</i>	migà (120v)	mijà (c.iiiiv)
<i>e</i>	pregua (121r)	prega (c.4)
<i>f</i>	obliquada (121v)	obligada (c.4v)
<i>g</i>	mengar (125r)	menjar (c.6v)
<i>h</i>	voltegar (125r)	voltejar (c.6v)
<i>i</i>	bategat (127r)	batejat (c.7v)
<i>j</i>	agam (131v)	hagam (d.iiv)
<i>k</i>	alliguada (132r)	alligada (d.iii)
<i>l</i>	amaguada (132v)	amagada (d.iiiiv)
<i>m</i>	al·leguants (133r)	al·legants (d.iiiiv)

Testimonialment, procedeix a la substitució del grup *ph* per *f*(4: i, k). També s'hi entreveu un incipient procés de regularització ortogràfica amb la supressió de la *ff*(4: b-d, f-h, l-n, q), que, igualment de manera no metòdica, afecta els fragments del text en llatí (4: a, e, o, p, r, s).

4. Regularització de la grafia *f*

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	ffilia (116r)	filia (c.)
<i>b</i>	ffi (116v)	fi (c.)
<i>c</i>	ffeta (116v)	feta (c.)
<i>d</i>	ffos (118r)	fos (c.ii)
<i>e</i>	indefficiens (119r)	indeficiens (c.iiv)
<i>f</i>	naffrar (119v)	nafrar (c.iii)
<i>g</i>	affollada (120r)	afollada (c.iii)
<i>h</i>	ffe (120r)	fe (c.iiiv)
<i>i</i>	philosophia (120v)	filosofia (c.iiiv)
<i>k</i>	alphabet (122r)	alfabet (c.4v)
<i>l</i>	ffeu (123r)	feu (c.5v)
<i>m</i>	ffil (127r)	fill (c.7v)
<i>n</i>	deffalliment (127v)	defalliment (c.7v)
<i>o</i>	sanctifficada (128r)	sanctificada (c.8)
<i>p</i>	santificavit (128r)	sanctificavit (c.7v)
<i>q</i>	ffa (132r)	fa (d.iii)
<i>r</i>	letifficat (133r)	letificat (d.iiiv)
<i>s</i>	letifficata (133r)	letificada (d.iiiv)

Tampoc no és sistemàtic en l'aglutinació fònica, i hom pot detectar variants en què la versió impresa opta per aglutinar (5: b, c, e, h-j), però d'altres, en canvi, que procedeix a la inversa (5: a, d, f, g).

5. L'aglutinació fònica

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	d'original (116v)	de original (c.v)
<i>b</i>	la antiga (118r)	l'antiga (c.2)
<i>c</i>	de Eva (118v)	d'Eva (c.ii)
<i>d</i>	d'aquells (120r)	de aquells (c.iii)
<i>e</i>	de alguna (122r)	d'alguna (c.4v)
<i>f</i>	d'aquesta (122r)	de aquesta (c.5v)
<i>g</i>	s'és (122v)	se és (c.5)
<i>h</i>	de Orient (124r)	d'Orient (c.5v)

<i>i</i>	de haver (126r)	d'haver (c.6v)
<i>j</i>	de Adam (126r)	d'Adam (c.6v)

Un dels tipus de variants més freqüents de l'incunable valencià de 1488 té a veure amb l'adequació lingüística del text a la variant dialectal pròpia dels lectors potencials. Així, l'editor de 1488 hi actua desfent la majoria de les neutralitzacions *e/a* àtones pròpies del parlar oriental, més pròxim a l'original de l'autor (6: b, c, f-i, k-p, s-y, z). En aquest mateix sentit, detectem que, de vegades, l'incunable opta per la terminació *-eix* en comptes de *-ex* (6: a, e, r), així com per l'ús de formes verbals més pròpies de la variant lingüística més propera a l'editor (6: j, y). Pel que fa als temps verbals, la versió impresa de 1488 alterna l'ús del passat simple amb el pretèrit perfet, per bé que, en aquest context, s'hi produeix alguna variant respecte de la versió manuscrita (6: d). Quant al passat simple del verb ser, l'imprés opta majoritàriament per les formes *fon* i *fonch*, i no *fou*.

6. Adequació dialectal

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	seguex (116v)	segueix (c.)
<i>b</i>	ten (117v)	tan (c.iv)
<i>c</i>	trespasses (118r)	transpasses (c.ii)
<i>d</i>	has vençut (118r)	vençist (c.ii)
<i>e</i>	regex (120r)	regeix (c.iiiiv)
<i>f</i>	mitre (120v)	mitra (c.iiiiv)
<i>g</i>	desemperant (120v)	desemparant (c.iiiiv)
<i>h</i>	altre (120v)	altra (c.iiiiv)
<i>i</i>	humenal (121r)	humanal (c.4)
<i>j</i>	nasqués (121v)	naixqués (c.4v)
<i>k</i>	migensant (121v)	mijançant (c.4)
<i>l</i>	davallar (121v)	devallar (c.4)
<i>m</i>	marevellós (122r)	maravelós (c.4v)
<i>n</i>	fehia (122v)	fahia (c.5)
<i>o</i>	donzellas (123r)	donzelles (c.5)
<i>p</i>	Sentèncias (123r)	Sentències (c.5v)
<i>q</i>	subirana (123r)	sobirana (c.5)
<i>r</i>	matex (123r)	mateix (c.5)
<i>s</i>	tenebre (123v)	tenebra (c.5v)
<i>t</i>	mathafòricament (124r)	methafòricament (c.6)
<i>u</i>	veura (126r)	veure (c.6v)
<i>v</i>	corrupta (127r)	corrupte (c.7v)
<i>w</i>	semble (128r)	sembla (c.8)
<i>x</i>	devant (131r)	davant (d.iiiv)

<i>y</i>	néxer (131v)	nàxer (d.iiv)
<i>z</i>	prestar (132r)	prestes (d.iii)

D'altra banda, l'incunable opta de manera gairebé sistemàtica per la utilització dels mots *sanct* i *sancta*, envers l'opció *sant/santa*, que és la predominant del manuscrit. Quant al pronom relatiu, l'incunable prefereix *qui* quan l'antecedent és personal, en casos en què la versió manuscrita utilitza *que*.

Finalment, s'hi observen unes poques variants que tenen a veure amb la modernització lingüística, ben freqüent pel que fa a les terminacions de la segona persona del plural del present d'indicatiu (7: b-g, s), però també en altres formes verbals (7: k, m). Aquest intent de modernització lingüística s'aprecia també en l'ús de substantius (7: h, i, l, n, p, q), en l'alternança dels adverbis *sí* i *hoc* (7: t), i, residualment, una aparició de la variant *nós* M] *nosaltres* I (7: a).

7. Modernització lingüística

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	nós (116v)	nosaltres (c.)
<i>b</i>	Girats (118v)	Girau (c.iv)
<i>c</i>	passats (118v)	passau (c.iv)
<i>d</i>	alsats (118r)	alçau (c.ii)
<i>e</i>	sostenits-vos (118r)	sosteniu-vos (c.ii)
<i>f</i>	venits (119v)	veniu (c.iiv)
<i>g</i>	sots (119v)	sou (c.iii)
<i>h</i>	colpa (119v)	culpa (c.iii)
<i>i</i>	sest (120r)	seny (c.iiiv)
<i>j</i>	aparia (122v)	semblava (c.5)
<i>k</i>	fahés (124v)	fes (c.6)
<i>l</i>	volentat (124v)	voluntat (c.6)
<i>m</i>	entristehir (124v)	entristir (c.6)
<i>n</i>	peys (125r)	peixos (c.6v)
<i>o</i>	hac (126r)	hagué (c.6v)
<i>p</i>	reprehentant (126v)	representant (c.7)
<i>q</i>	hom (127r)	home (c.7v)
<i>r</i>	car (131r)	puys (d.iiv)
<i>s</i>	serets (131v)	sereu (d.iiv)
<i>t</i>	hoc (131v)	sí (d.iiv)

3.2 *Divergències involuntàries: errades i confusions*

3.2.1 Confusions ortogràfiques, declinacions llatines i noms propis

Un tipus de divergències molt habitual entre ambdós testimonis es produeix per la confusió ortogràfica entre les grafies *c* i *t*, confusió ben freqüent en manuscrits del segle XV, motivada per la similitud entre totes dues grafies. Moltes d'aquestes divergències, hom podria considerar-les com a llatinismes (8: a-e, h-n, p, q), però d'altres no poden ser més que errades per confusió, com ara el nom de la sibil·la Cumana (8: d), quan parafraseja les *Bucòliques* de Virgili (LCL 63: 48), o la confusió de la forma verbal *nosci* per *nosti* (8: e), quan cita el llibre de Job: "Nosci per quam viam spargitur lux" (Jb 38: 24).

Destaquem, entre aquestes variants generades per confusions ortogràfiques, la que cataloguem a 8f, produïda en el fragment "O, Verge, dampnat és aquell al qual tu no vals,⁸ axí com és orb aquell al qual lo sol no aprofita". En aquesta comparació, doncs, entre aquell que creu que Maria no li val i un cec, al qual la llum del sol no aprofita, la lliçó correcta l'ofereix l'incunable, que conserva aquest recurs comparatiu generat amb dos verbs sinònims com *valer* i *aprofitar*. En aquest mateix sentit, s'ha generat una altra variant (8: g) en què, tot i que ambdues opcions tenen sentit, considerem com a més propera a l'original de l'autor l'opció *alta*, que conté el manuscrit. Així, quan l'autor invoca Maria amb el títol de Minerva sapiencial, "tu qui trespases sciència thebana" (118r), ho fa per comparar-la amb la reina d'Egipte, Isis. En aquest context semàntic generat pel verb *traspasar*, en el sentit d'esdevenir superior, considerem adient l'adjectiu *alta*, més que no *apta*.

8. Confusions ortogràfiques

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	perfecció (116v)	perfectió (c.)
<i>b</i>	incarnació (117r)	incarnatió (c.v)
<i>c</i>	infecció (117r)	infectió (c.v)
<i>d</i>	Cumei (117r)	Tumei (c.v)
<i>e</i>	Nosci (117r)	Nosti (c.v)
<i>f</i>	vols (117v)	vals (c.v)
<i>g</i>	alta (118r)	apta (c.ii)
<i>h</i>	maledicció (120v)	maledictió (c.iiiiv)
<i>i</i>	consepció (122r)	conceptió (c.4v)
<i>j</i>	actingerunt (124r)	attingerunt (c.6)
<i>k</i>	consequència (126r)	consequència (c.6v)
<i>l</i>	creationem (127r)	creacionem (c.7)
<i>m</i>	considerationem (128r)	consideracionem (c.8)
<i>n</i>	creació (132r)	creatió (d.iii)
<i>o</i>	essecutionem (134v)	asseccutionem (d.4v)

8. vols M] vals I

<i>p</i>	sit (136v)	sic (d.5v)
<i>q</i>	potentialiter (137r)	potencialiter (d.6)

Algunes variants mínimes es corresponen amb errades i confusions, presents tant en la versió manuscrita com en la impremta, a l'hora de declinar algunes paraules llatines.

9. Variants en declinacions llatines

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	Augustinus (117r)	Augustini (c.v)
<i>b</i>	Virgo beata (128v)	Virginem beatam (c.8v)
<i>c</i>	originale (128v)	originali (c.8v)
<i>d</i>	gloriam (129r)	gloria (d.)
<i>e</i>	Iulianus (129r)	Iulianum (d.)
<i>f</i>	visionis (134r)	visione (d.4v)
<i>g</i>	divini (134r)	divina (d.4v)
<i>h</i>	tantum (134v)	tanto (d.4v)
<i>i</i>	perfecto (135v)	perfectionis (d.5)
<i>j</i>	gloriae (137r)	gloria (d.5v)
<i>k</i>	Virginem (137r)	Virgine (d.6)

Hem vist més amunt la variant mínima, de només una lletra, generada entorn el nom propi de la sibil·la Cumana, i motivada per la confusió entre les grafies *c* i *t*. Les confusions dels noms propis, sobretot de personatges de l'antiguitat clàssica, però també d'autoritats teològiques medievals, són freqüents en tots dos testimonis. I, per bé que de vegades la divergència es produeix només per la confusió d'unes grafies per unes altres (10: j, l, n, p), sovint el nom propi en qüestió es veu profundament afectat (10: c, e, g, o). Resulta interessant la variant 10h, en què la versió manuscrita conté el topònim *Gant* en català, mentre que l'incunable prefereix el topònim llatí *Gandavo*.

Detectem també la presència d'un fals nom propi, *Machiram* (10: f), en el fragment que l'autor empra per a palesar la idea que el pecat original ha estat sempre present en tota la humanitat, excepte en Adam, Eva, Maria i Jesús. Com a argument, Felip de Malla recorre als llibres de Jeremies i Job, ja que, pel motiu exposat, ambdós maleïren el dia en què nasqueren. L'incunable, doncs, confon la forma verbal *malehiran* pel fals nom propi *Machiram*.

10. Noms propis i falsos noms propis

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	Europe (118v)	Eutrope (c.ii)
<i>b</i>	Polímnia (118v)	Polímia (c.ii)
<i>c</i>	Èratho (118v)	Crato (c.ii)
<i>d</i>	Tersicore (118v)	Tresicore (c.ii)
<i>e</i>	Urònia (118v)	Urama (c.ii)
<i>f</i>	malehiran (122v)	Machiram (c.5)

<i>g</i>	Euterpe (123r)	Eutorpe (c.5)
<i>h</i>	Henrich de Guant (123r)	Henrich de Gandavo (c.5v)
<i>i</i>	Johannes Damassenus (128r)	Joannes Damaus (c.8)
<i>j</i>	Ysodorus (128r)	Ysidorus (c.8)
<i>k</i>	Ylarius (128r)	Hilarius (c.8)
<i>l</i>	Petrus de Tarentasia (128r)	Petrus de Tarantasia (c.8)
<i>m</i>	Johannes Gaufredi (128r)	Johannes Ganfredus (c.8v)
<i>n</i>	Guillermus Altisiodorensis (128v)	Guillermus Antissiodorensis (c.8v)
<i>o</i>	Guillermus Minatensis (128v)	Guillermus Nuniatensis (c.8v)
<i>p</i>	Bernardus Olivarii (128v)	Bernardus Clivarii (c.8v)

3.2.2 Errades en l'incunable

L'imprés de 1488 conté algunes divergències respecte de la versió manuscrita que podem atribuir a errades de *lectio facillior*, moltes vegades motivades pel context textual en què s'han generat. Especialment interessants són les variants que s'han produït al passatge inicial en què l'autor, ajudat de metàfores nàutiques, s'encomana a Maria perquè regesca i guie la seua vida. El fragment en qüestió va ser argüït per Martí de Riquer per palesar el "provincià francesisme de Felip de Malla" (1988: 261, nota 23). Val a dir que Martí de Riquer només tingué en compte la versió impresa de 1488, i no la versió manuscrita; altrament, hagués fet notar que es tractava d'una errada de transmissió textual en l'incunable, que genera la variant *fiança*⁹ M] *França* I (II: e).

Malgrat la referència a París en la part final del fragment,¹⁰ que no és present a la versió manuscrita, considerem més adient la solució del manuscrit en un context en què l'autor invoca Maria perquè l'ajude a enfortir virtuts com l'esperança, la devoció, la prudència o la *fiança*, en el sentit de creença o confiança. L'errada s'entén fàcilment com una confusió *i/r* produïda bé en l'original d'impremta, bé en el procés de composició. A més, és possible que la referència a la ciutat de París que recull l'incunable, i no el manuscrit, contribueix a aquesta confusió.

Poc després, l'autor reflexiona al voltant de la justícia original i convé de descriure el Paradís Terrenal utilitzant com a font els *Libri quattuor Sententiarum*, de Pere Llombart.¹¹ La descripció situa el Paradís en un lloc elevat, arrecerat dels vents, on l'aigua del diluvi mai no arribà. Allà era l'arbre de la vida, que atorgava la immortalitat a aquell que degustava els seus fruits. En aquest punt, l'incunable ha generat divergències motivades per errades de *lectio facillior*, com la variant *a ventis* M] *habentis* I (II: l), que prové d'una mala lectura del substantiu *ventis*, tot confonent-lo amb la forma verbal *habentis*. També un error de lectura en la composició de l'incunable propicia l'aparició de la seqüència *a casu*, en comptes de la lliçó correcta *occasum* (II: m).

La versió impresa conté algunes confusions quant a les numeracions dels capítols bíblics, com ara en les referències a Psalms 109, Eclesiàstic 7 o Lluç 7 (II: a, k, q), i altres errades de lectura que generen substitucions lèxiques originades per la *lectio facillior* (II: b, f, g, o, r, t, u, w).

9. El punt a sobre de la *i* del manuscrit descarta una possible confusió *i/r* en la nostra transcripció.

10. "com pus diffusivament mostrí l'any qui-m magistrí a París en semblant jorn" (c.iiiv).

11. Segons la font del passatge: "Qui ex eius fructu comederet corpus eius stabili sanitate et perpetua soliditate firmaretur nec ulla infirmitate ætatis imbecillitate in deterius vel in occasum laberetur" (PL, 192, col. 687).

II. Errades de l'incunable

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	In Psalmus 109 ^o (119r)	In Psalmus ·LXXIII· (c.iiv)
<i>b</i>	nubillitatem (119r)	mutabilitatem (c.iiv)
<i>c</i>	altissimes (119r)	altitudine (c.iiv)
<i>d</i>	communa (119v)	com una (c.iiv)
<i>e</i>	fiança (120r)	França (c.iiiv)
<i>f</i>	proesa (120r)	propera (c.iiiv)
<i>g</i>	vida (120r)	via (c.iiiv)
<i>h</i>	potest (121r)	post (c.4)
<i>i</i>	interrogative (121r)	interrogacio (c.4)
<i>j</i>	venit (121r)	veniet (c.4)
<i>k</i>	Ecclesiastici 7 ^o (123r)	Ecclesiastici ·XXVIII· (c.5)
<i>l</i>	a ventis (124r)	habentis (c.6)
<i>m</i>	occasum (124r)	a casu (c.6)
<i>n</i>	illum (129v)	illi (d.)
<i>o</i>	inmutabilis (138v)	inmunis (c.8v)
<i>p</i>	Ergo ut demonstraretur (130v)	Plus demonstraretur (d.v)
<i>q</i>	Luce 7 ^o (130v)	Luce octavo (d.v)
<i>r</i>	com fos (133r)	confés (d.iiiv)
<i>s</i>	preparada (133r)	preparanda (d.iiiv)
<i>t</i>	Maria (133r)	mihi (d.iiiv)
<i>u</i>	fermar (133r)	formar (d.iiiv)
<i>v</i>	vivebant (133v)	veniebat (d.4)
<i>w</i>	nobilissimi suporti (134r)	nobilitatis suppositi (d.4)
<i>x</i>	presertim (136v)	preserci (d.5v)
<i>y</i>	specialiter (137r)	speciale (d.6)
<i>z</i>	prius Christi passionem (137v)	post Christi passionem (d.6)

Així mateix, hem detectat quatre variants generades molt probablement per sengles processos de banalització, entesa com la substitució lèxica d'un cultisme o un mot poc usual, i que possiblement hom no comprenia, per un altre de més corrent. En el primer cas, el manuscrit conté la lliçó *panonera*, en referència a Maria com a aquella que duu el penó de la cristiandat. L'incunable fa servir el mot *patrona*, d'ús més general (12: a). Tot i que podríem entendre la segona d'aquestes banalitzacions (12: b) com a fruit d'una confusió ortogràfica, o una distracció del componedor, ja que únicament divergeixen en les grafies *i* i *a*, considerem que és possible que es tracte d'un procés de banalització. En aquest fragment del sermó, Felip de Malla torna a recórrer al recurs de la visió en somnis i traslladar la narració a un lloc indeterminat on llegien vuit savis i "sol·lempnes doctors e

mestres birretats en Sancta Theologia” (c.5v). En aquest passatge, doncs, l'incunable substitueix el birret propi d'aquells doctors universitaris per un terme més general com barret.

Molt més clara és la banalització que recollim a 12: c. En aquest fragment, l'autor pretén elogiar la saviesa de Maria, a qui es refereix amb els apel·latius de Sofia i Filosofia: “Ella, Sophia administrant prudencial albir.¹² Ella, Filosofia¹³ il·luminant lo entendre e lo sentir”. L'incunable evita el cultisme *albir*, que sí que conserva el manuscrit, i en un procés de banalització el substitueix per la paraula *alba*, d'ús més general. La lliçó correcta, doncs, és *albir*, que, a més, juntament amb *sentir*, manté la cadència i la dicció poètica pròpia de la prosa rimada que, sovint, s'intueix en Felip de Malla (Riquer 1985: 281; Redondo 2011: 12).

Finalment, la variant *preventa* M | *conservata* I (XII: d) es genera en un passatge final, on Felip de Malla esgrimeix que la Mare de Déu fou preservada del pecat per les benediccions del seu fill Jesucrist. Hom pot explicar la variant, doncs, per la substitució lèxica d'un mot llatí com *preventa*, per un altre que, per la semblança amb la paraula catalana *conservada*, segurament devia ser més familiar per al responsable de l'edició.

12. Banalitzacions

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	panonera de la gent christiana (117v)	patrona de la gent christiana (c.v)
<i>b</i>	mestres <i>birretats</i> (123r)	mestres <i>barretats</i> (c.5v)
<i>c</i>	Ella, Sophia administrant prudencial <i>albir</i> (130v)	Ella, Sophia administrant prudencial <i>alba</i> (c.iiv)
<i>d</i>	in omni benedictione <i>preventa</i> (138r)	in omni benedictione <i>conservata</i> (d.6v)

3.2.3 Errades en la versió manuscrita

La versió de la còpia manuscrita del sermó conté diverses errades que no són presents a l'incunable. És possible que algunes d'aquestes errades es corregissen durant el procés d'edició. És d'esperar que, si el material a partir del qual s'enllestí l'original d'impremta ja reproduïa els dits errors, aquests s'esmenassen durant l'edició, i sense dubte degueren produir-se intervencions en aquest sentit. Però no podem garantir que aquestes possibles correccions es corresponguen amb les variants que han generat ambdós testimonis. Tal com veurem més avall, l'addició de paraules, però sobretot de fragments més extensos, en l'incunable ens fa descartar el manuscrit de Montserrat com aquell del qual depén l'edició incunable, tot i que no degué haver-hi gaire transmissió textual entre l'un i l'altre.

Si parem atenció a les variants en què la lliçó adient apareix a l'incunable, detectem que moltes tenen a veure amb confusions, com ara errades en els números dels capítols bíblics (13: f), o la dificultat d'interpretar la forma verbal adient en llatí (13: h, i, k, p, w). D'altres són errades mínimes (13: g) o distraccions del copista (13: b). En canvi, algunes errades tenen una implicació semàntica important fruit d'una substitució lèxica motivada per una errada de *lectio facillior* (13: a, c-e, j, n, q-v, x).

12. albir M | alba I.

13. Pia M | Filosofia I.

Valguen d'exemples les següents variants. Quant a la divergència 13c, la lliçó correcta és la de l'incunable, *gabiera*,¹⁴ més encara en el context esmentat de metàfores nàutiques.

Una altra errada en el manuscrit provoca la variant que recollim a 13e. En aquest cas, només és possible l'opció de l'incunable, "eius fructu comederet", en un punt en què Felip de Malla, tot descrivint el Paradís terrenal, es refereix al fruit de l'arbre de la vida.

Més avant, en tota la digressió de Felip de Malla al voltant de la naturalesa del pecat original, l'autor defineix el pecat comés per Adam com a pecat actual, atés que aquest nasqué sense pecat, però esdevé original en la humanitat, en tant que descendent d'Adam. Els testimonis generen la variant que cataloguem a 13f. L'opció de l'imprés torna a ser la solució més adient, si s'entén Adam com l'inici de la generació humana, "tots érem en Adam", i no com el final, que donaria a entendre el verb *cessar* en aquest context.

Així mateix, en la variant 13k, l'única opció vàlida és la de l'imprés, "propagata", i no "preparata", en tant que el passatge pretén rebatre l'argument segons el qual Maria hauria estat concebuda amb pecat original perquè fou propagada a partir de les relacions carnals de Joaquim i Anna.

Resulta interessant la variant 13x, generada en un fragment en què l'autor sosté que si d'un dit d'un home batejat es generés un home, talment com succeí a partir de la costella d'Adam, aquest no contrauria la taca del pecat original. Hi detectem la variant *forsan originalem M] maculam originalem I*. És possible que l'adverbi *forsan*, en el sentit de 'potser' o 'per ventura' (*OLD*: 725), estigués present en l'original. Però, en tot cas, hauria d'aparèixer en posició preverbal, formant la proposició *forsan non contraheret maculam originalem*. Amb tot, l'absència del mot *maculam* en el manuscrit ens fa plantejar la possibilitat d'una errada del copista. Sense més dades, l'única opció vàlida en aquest context ens la dona l'incunable.

13. Errades del manuscrit

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	demostratio (116r)	denominacione (c.)
<i>b</i>	Eva alguna <i>Eva</i> és stada millor que lavors no era la Verge Maria (120r)	Eva alguna <i>hora</i> és stada millor que lavors no era la Verge Maria (c.iii-c. iiiv)
<i>c</i>	sies <i>cambiera</i> per contemplació (120r)	sies <i>gabiera</i> per contemplació (c.iiiv)
<i>d</i>	eius fuit ut comederet (124r)	eius fructu comederet (c.6)
<i>e</i>	tots <i>ceçem</i> en Adam (127r)	tots <i>érem</i> en Adam (c.7)
<i>f</i>	Iob 24 (128v)	Iob ·XV· (c.8v)
<i>g</i>	pociores (130r)	pauciores (d.v)
<i>h</i>	non ingressa <i>fuit</i> celum (130r)	non ingressa <i>fuisset</i> celum (d.v)
<i>i</i>	Ergo peccavit alioquin exclusiva <i>est</i> a beneficio ligni crucis (130r)	Ergo peccavit alioquin exclusiva <i>esset</i> a beneficio ligni crucis (d.v)
<i>j</i>	<i>preparata</i> est ex semine infecto (130r)	<i>propagata</i> est ex semine infecto (d.v)
<i>k</i>	dimitatur (130v)	dimittitur (d.v)
<i>l</i>	hac Déu consell concell ab la sua pietat e ab la sua <i>pacència</i> (131r)	hac Déu consell concell ab la sua pietat e ab la sua <i>sapiència</i> (d.iiiv)

14. Segons el DCVB: "Mariner encarregat de la vigilància i reparació de l'aparell de cada arbre del vaixell".

<i>m</i>	Fou respost <i>per</i> tots, <i>que</i> per tots és vengut (131v)	Fou respost <i>de</i> tots, <i>car</i> per tots és vengut (d.iiv)
<i>n</i>	l'infant, après que és <i>nat</i> , no viu de ·XL· dies (131v)	l'infant, après que és <i>concebut</i> , no viu de ·XL· dies (d.iii)
<i>o</i>	Cum de peccatis agimus nullam proesus de Beata Virgine volo fieri mentionem (133v)	Cum de peccatis agimus nullam <i>prosus</i> de Beata Virgine volo fieri mentionem (d.4)
<i>p</i>	quia carentia visionis divini (134r)	quia caret visione divina (d.4v)
<i>q</i>	angelicam <i>perfectionem</i> (135v)	angelicam <i>naturam</i> (d.5)
<i>r</i>	in hoc quasi <i>inficionem</i> angelicam perfectionem (135v)	in hoc quasi <i>infinitum</i> angelicam perfectionem (d.5)
<i>s</i>	Potest aliquod creatum inveniri quo <i>ut prius</i> esse potest in rebus creatis (135v)	Potest aliquod creatum inveniri quo <i>nihil purius</i> esse potest in rebus creatis (d.5)
<i>t</i>	facit illud prius immundum et postea illud <i>decorat</i> (135v)	facit illud prius immundum et postea illud <i>deaurat</i> (d.5)
<i>u</i>	quod habet prius facere secundum actum <i>infectum</i> (M. 135v).	quod habet prius facere secundum actum <i>imperfectum</i> (d.5).
<i>v</i>	venisset in <i>corus</i> (136v)	venisset in <i>corpus</i> (d.5v)
<i>w</i>	ceteri omnes vituperati <i>fuit</i> (136v)	ceteri omnes vituperati <i>sint</i> (d.5v)
<i>x</i>	<i>forsan</i> originalem (136v)	<i>maculam</i> originalem (d.5v)
<i>y</i>	et <i>vere</i> est quod illi <i>sit</i> (136v)	et verum est <i>quia</i> illi <i>sic</i> (d.5v)
<i>z</i>	quod aliqui sancti <i>debeunt</i> orare pro illis (136v)	quod aliqui sancti <i>debeant</i> orare pro illis (d.5v)
<i>aa</i>	Sit (137r)	Simul (d.6)

3.2.4 Errors d'interpretació paleogràfica

En l'estudi de les variants que presenten els testimonis d'aquest sermó, n'hi detectem algunes que estan motivades per una errada paleogràfica, sobretot a l'hora d'interpretar determinades abreviatures. El cas més freqüent es dona a l'hora de desenvolupar l'abreviatura de distints derivats de la paraula llatina *instans* per part del copista del manuscrit, que moltes vegades hi deixa un espai en blanc perquè no sabé interpretar-la (14: c, g-j). Un cas similar ocorre en les formes verbals *arguitur* i *arguit* (14: o-q), i en les paraules *fnis* (14: l) i *maternitas* (14: m). Aquesta pràctica de deixar un espai en blanc quan hom no entenia l'abreviatura en qüestió, evidentment, és molt més habitual en aquests tipus de manuscrits, més que no en els impresos. I en el cas de l'incunable que ara ens ocupa, la voluntat de desplegar algunes abreviatures provoca errades (14: a, g, l, o).

El cas més paradigmàtic, potser, d'aquesta voluntat de desenvolupar abreviatures, el trobem en la variant que cataloguem a 14e. En aquest fragment, en què l'autor convé de referenciar el llibre d'Isaïes, la versió manuscrita indica el capítol en qüestió, el 53, que l'imprés omet. Al mateix temps, l'incunable afégeix el pronom neutre llatí *quoque* a l'inici de la citació del fragment bíblic, pronom

que no apareix al versicle referit d'Isaïes.¹⁵ És ben possible, doncs, que l'encarregat de preparar l'original d'impremta confongués la xifra aràbiga 53 amb una hipotètica abreviatura de *quoque*.

14. Errors d'interpretació paleogràfica

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	supra (119r)	super (c.iiv)
<i>b</i>	pia (119r)	philosophia (c.iiv)
<i>c</i>	[blanc] (119r)	instanti (c.iiv)
<i>d</i>	Theologia (122r)	theològiques (c.4v)
<i>e</i>	Ysaie 53 (129r)	Ysaie quoque (c.8v)
<i>f</i>	Gen[esis] (130r)	Ser (d.v)
<i>g</i>	[blanc] (130v)	instanti (d.ii)
<i>h</i>	[blanc] (130v)	instans (d.ii)
<i>i</i>	[blanc] (130v)	instanti (d.ii)
<i>j</i>	[blanc] (130v)	instantia (d.ii)
<i>k</i>	ratio (134r)	res (d.4v)
<i>l</i>	[blanc] (134v)	finis (d.4v)
<i>m</i>	[blanc] (135r)	maternitas (d.4v)
<i>n</i>	anima (135v)	omnia (d.5)
<i>o</i>	[blanc] (135v)	arguitur (d.5)
<i>p</i>	[blanc] (136v)	arguit (d.5v)
<i>q</i>	[blanc] (136v)	arguit (d.5v)

3.3 *Substitucions lèxiques, reformulacions, alteracions sintàctiques, i addicions*

Entre les variants que han generat ambdós testimonis del text, destaquen algunes divergències voluntàries, que fan notar una certa intencionalitat en el procés d'edició. D'aquestes, tenen especial rellevància alguns exemples de substitucions lèxiques introduïdes amb una voluntat diguem-ne estètica, salvant les distàncies. Valga d'exemple la variant que recollim a 15a. En aquest fragment, en què Felip de Malla compara Maria amb Pal·las, és possible que el manuscrit a partir del qual van enllestir la versió d'impremta tingués algun problema quant a la llegibilitat del fragment. Però pot ser que l'editor de l'incunable intervingués, d'alguna manera, amb voluntat estètica, per evitar la repetició del participi en la seqüència *vençuda - combatuda - vençuda*, que és la versió del manuscrit, i substituir la paraula repetida, *vençuda*, per una paraula sinònima com *abatuda*. D'una manera semblant actua en la variant 15b, on, per tal d'evitar la repetició de la forma verbal *apparìa*, l'incunable en substitueix la segona ocurrència per la forma sinònima *semblava*. Detectem altres casos de preferències lèxiques en les variants *privada* M | *tolta* I (15: c) i *fochs* M | *fornals* I (15: d). Aquest fenomen no només afecta el text en català, sinó que també es fa notar en alguns passatges en

15. Segons el text bíblic: "Omnes nos quasi oves erravimus" (Is 53: 6).

llatí, com ara en les variants generades pels mots *portam* M] *Ianuam* I (15: e), *fluvii* M] *fluminis* I (15: f), o als epítets de Jesucrist, *Verbo* M] *Christo* I (15: g).

15. Substitucions lèxiques

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	O, Pal·las, dona victorial, car tostemps <i>has vençut</i> e may no <i>fust vensuda</i> . Peccat te ha combatuda, mas no t'ha <i>vensuda</i> (118r)	O, Pal·las, dona victorial, car tostemps <i>vençist</i> e may no <i>fuist vençuda</i> . Peccat te ha combatuda, mas no t'ha <i>abatuda</i> (c.ii)
<i>b</i>	Apparia a mi que <i>introduïa</i> la matèria del peccat original, del qual <i>aparia</i> a mi més avant que fehia <i>exceptants ·IIII·</i> persones (122v)	Apparia a mi que <i>introduhia</i> la matèria del peccat original, del qual <i>semblava</i> a mi més avant que fahia <i>exemptes quatre</i> persones (c.5)
<i>c</i>	no pot ésser coneguda sinó per la cosa positiva, la qual és <i>privada</i> axí com <i>tenebre</i> per lum (123v)	no pot ésser coneguda sinó per la cosa positiva, la qual és <i>tolta</i> axí com <i>tenebra</i> per lum (c.5v)
<i>d</i>	ab les salamandres dins <i>los grans fochs</i> sens lesió habitar (125r)	ab les salamandres dins <i>les grans fornals</i> sens lesió habitar (c.6v)
<i>e</i>	Cherubin custodivit <i>portam</i> Paradisi (130r)	Cherubin custodivit <i>ianuam</i> Paradisi (d.v)
<i>f</i>	per impetum <i>fluvii</i> (133r)	per impetum <i>fluminis</i> (d.iiiv)
<i>g</i>	Verbo (135r)	Christo (d.4v)

Algunes de les variants presents als testimonis textuais consisteixen en reformulacions, més o menys notables, de fragments. Unes vegades, la variant implica únicament una alteració dels elements sintàctics de l'oració (16: a, m-o). D'altres, s'opta per variar el nombre (16: f, j) o el gènere (16: c).

En altres casos, la reformulació del fragment pot estar motivada per una errada d'interpretació paleogràfica, com la que hem catalogat abans (14:e). En el referit passatge, Felip de Malla se situa ell mateix aplicat en l'estudi sobre el pecat original quan, a manera de visió, fou transportat allà on Teologia llegia el *Llibre de Vida*. La versió manuscrita personalitza amb el nom propi "Theologia", a qui considera com a "l'emperadriu de les ciències", mentre que l'incunable s'hi refereix com "l'emperadriu de les ciències teològiques", convertint l'apòsició en forma de nom propi, *Theologia*, en un complement del nom *ciències*.

De vegades, un error provocat per una mala lectura obliga l'imprés a reformular el text per facilitar-ne la comprensió. En el fragment que recollim a 16d, els testimonis ofereixen la variant *communa fira* M] *com una fira* I, fruit d'una confusió en l'imprés, que procedeix a modificar lleugerament el text per adaptar-lo, ara, a la comparació que en resulta.

16. Reformulacions de fragments i alteracions sintàctiques

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	si per originale peccatum adhesisset unquam diabolo (117r)	si per originale peccatum unquam adhesisset diabolo (c.v)
<i>b</i>	Quia cum fortis armatus <i>et</i> Christus <i>custodit</i> atrium suum et virginem in pace sunt omnia que possidet (118r)	Quia cum fortis armatus <i>id est</i> Christus <i>custodit</i> atrium suum et virginem <i>custodit</i> in pace sunt omnia que possidet (c.ii)

<i>c</i>	La Verge és lo <i>ull</i> que onsevull gir aquest sol divinal lo il·lustra e·l mira e la sua virtut <i>lo</i> complex (119r)	La Verge és lo <i>hull</i> qui onsevullas gir aquest sol divinal la il·lustra e la mira e la sua virtut <i>la</i> complex <i>e la tira</i> (c.iiv)
<i>d</i>	O, verge, no <i>venis</i> vós en la communa fira, lo vostre ésser tostemp en Déu viu (119r-119v)	O, verge, no <i>veniu</i> vós com una fira, que no ve sinó d'any en any, mas lo vostre ésser <i>per</i> tostemp en Déu viu (c.iiv-Ciii)
<i>e</i>	si en aquell instant <i>Anna</i> se fos affollada, la Verge Maria fora stada dampnada (120r)	si en aquell instant <i>d'ora</i> se fos afollada <i>la gloriosa sancta Anna, mare sua</i> , la Verge Maria fora stada dampnada (c.iii)
<i>f</i>	engendren <i>hur</i> fill en peccat original (121v)	engendren <i>hurs fills</i> en peccat original (c.4)
<i>g</i>	en una cadira, legia l'emperadriu de les ciències, <i>Theologia</i> (122r)	en una cadira, legia l'emperadriu de les ciències <i>theològiques</i> (c.4v)
<i>h</i>	E axí <i>fou</i> que ell peccant fou despullat d'aquesta justícia original (125v)	E axí <i>u feu</i> que ell peccant fou fon despullat d'aquesta justícia original (c.6v)
<i>i</i>	la lebroisia és en lo cors, e lo peccat en la ànima, la qual no <i>devalla per mare ni per pare</i> , car és per Déu immediatament creada (126r)	la lebroisia és en lo cors, e lo peccat en la ànima, la qual no <i>devalla de pare ni de mare</i> , car és per Déu immediatament creada (c.7)
<i>j</i>	ab <i>grans treballs</i> de cogitació (127v)	ab <i>gran treball</i> de cogitació (c.8)
<i>k</i>	Principalis venit <i>Christus</i> pro matre quam pro toto residuo ecclesie sed ipse venit pro peccatoribus <i>prae Maria intentione</i> , ergo peccatrix fuit (130v)	Principalis venit pro matre quam pro toto residuo ecclesie sed ipse venit pro peccatoribus <i>cum intentione ad redimendum Mariam</i> , ergo peccatrix fuit (d.ii)
<i>l</i>	<i>E com</i> diguí “No és bo ésser home sol, façam-li adjutori semblant a ell” (131v)	<i>Ítem</i> , diguí “No és bo ésser home sol, façam-li adjutori semblant a ell” (d.iiv)
<i>m</i>	Ergo verum fuit (133v)	Ergo fuit verum (d.4)
<i>n</i>	Virginem <i>fuisse immunem</i> (136v)	Virginem <i>immunem fuisse</i> (d.5v)
<i>o</i>	Ergo non debet <i>esse Virgo minus</i> privilegiata (136v)	Ergo non debet <i>minus Virgo esse</i> privilegiata (d.5v)

Sovint hom pot detectar fragments en què la versió de l'incunable ofereix un text més complet, que ens permet de recuperar algunes llacunes generades per distraccions del copista del manuscrit. Alguns d'aquests buits, conformats per una única paraula, ja els hem vist desús, quan ens hem referit als errors d'interpretació paleogràfica (14: c, h-k, m, n, p-r). En altres passatges, en què el copista no deixa cap espai en blanc perquè l'errada de còpia s'ha produït inconscientment, la llacuna es redueix a l'absència del verb (17: b, k, r) o d'un substantiu o sintagma nominal (17: a, c, e, i, l, o, p). Així mateix, al manuscrit es generen omissions de fragments més extensos, que sí que podem recuperar a partir de l'incunable (17: f, m). Especialment significatives són algunes variants en què la versió manuscrita conserva un text amb alteracions que n'afecten fins i tot la comprensió textual (17: d, g, h, j, n). El fet que aquests passatges més obscurs estiguen en llatí, i no en català, molt probablement influí en la deturpació, atés que el text català, generalment, no presenta aquests problemes de comprensió.

17. Addicions de paraules o fragments breus

	<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i>	Si casta, nunquam per originale ahesit diabolo (117r)	Si casta, nunquam per originale <i>peccatum</i> ahesit diabolo (c.v)
<i>b</i>	Signum magnum in celo (118v)	Signum magnum <i>apparuit</i> in celo (c.iiv)
<i>c</i>	destriant la immunda <i>ligua</i> del peccat original e de natura (119r)	destriant la immunda <i>liga</i> del peccat original e de natura <i>humanal</i> (c.iiv)
<i>d</i>	In psalmus 109º: “De matrice aurore tibi ros et caetera” (119r)	In psalmus ·LXXIII·: “ <i>Tu fabricatus es auroram et solem</i> ”, et alibi: “De matrice aurore tibi ros et caetera” (c.iiv).
<i>e</i>	O, mare sagrada, o, nau encastellada (119v)	O, <i>dona verge</i> , o, mare sagrada, o, nau encastellada (c.iii)
<i>f</i>	la qual del peccat original fou preservada en la unió del seu cors e de la ànima sua sagrada (120r-120v)	la qual del peccat original fon preservada en la unió del seu cors de la ànima sua sagrada <i>ensemps organizada, com pus diffusivament mostrí l'any qui-m magistrí a París en semblant jorn</i> (c.iiiv)
<i>g</i>	Ideo dicit scriptura: “Inmisit” (125r)	Ideo dicit scriptura: “Inmisit Deus soporem in Adam” (c.6v)
<i>h</i>	Ergo cui misericordia et peccatum ante. Sed misericordia eius a progenie in <i>progeniens</i> timentibus et caetera. Ergo <i>illum</i> peccatum (129v)	Ergo cui misericordia <i>datur peccatum antecedit</i> . Sed misericordia eius a progenie in <i>progenies</i> timentibus et caetera. Ergo <i>illi remissum fuit</i> peccatum (d.)
<i>i</i>	Sed transeamus ad rationes eorum, paucas numero, sed <i>pociores</i> (129v)	Sed transeamus ad rationes eorum, paucas numero, sed <i>pauciores militantes</i> (d.v)
<i>j</i>	Ergo cum sicut ab originali peccato <i>ipsam</i> fuit concepta (130r)	Ergo cum <i>ista auctoritate monstratur quomodo ipsa in originali</i> peccato fuit concepta, <i>quia omnis dolor evenit ex peccato</i> (d.v)
<i>k</i>	Virgine non debuit tantum privilegium (130v)	Virgine non debuit tantum privilegium <i>habere</i> (d.ii)
<i>l</i>	Sed si non intelligeretur munda ab originali maior posset intelligi (133v)	Sed si non intelligeretur munda ab originali <i>peccato</i> maior posset intelligi (d.4)
<i>m</i>	Virgo et Anna vel aliquis electus simul <i>vivebant</i> et tamen Virgo erat imperfectior quia sub peccato (133v)	Virgo et Anna vel aliquis electus simul <i>veniebant</i> et tamen Virgo erat imperfectior quia sub peccato, <i>quia Anna et omnes electi adulti iam mundati per baptismum erant pro illo tunc perfectiores ipsa quia erant in gratia</i> (d.4)

<i>n</i>	Et hoc dicit in libro 'De natura et gratia', ubi omnes alios habere peccatum iuxta illud 1 ^o Iohannis. Et si dixerimus quia si Augustinus non intellexisset hoc dicere de originalli <i>peccato set</i> de mortali, <i>tamen</i> actuali et veniali, non oportuisset solam excipere Virginem (133v).	Et hoc dicit in libro De natura et gratia, ubi omnes alios habere peccatum <i>fatetur</i> iuxta illud ·I· Iohannis. Et si dixerimus <i>quam peccatum non habemus ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est</i> . Quia si Augustinus non intellexisset hoc dicere de originali <i>sed tamen</i> de mortali, actuali et veniali, non oportuisset solam excipere Virginem (d.4)
<i>o</i>	Et <i>nihil</i> ominus illud agens dat sibi omnia necessaria ad <i>essecutionem</i> illius [blanc] ut gravibus gravitate levibus levitate (134v)	Et <i>nihil</i> ominus illud agens dat sibi omnia necessaria ad <i>assecutionem</i> illius <i>finis</i> ut gravibus gravitate, <i>brevibus brevitate</i> , levibus levitate (d.4v)
<i>p</i>	ante partum <i>et</i> in partum et post (136r)	ante partum, in partum et post <i>partum</i> (d.5v)
<i>q</i>	solus Christus per naturam sit immunis <i>a</i> peccato (137r)	solus Christus per naturam sit immunis <i>ab omni</i> peccato (d.6)
<i>r</i>	quia etiam clausa patribus (137v)	quia etiam <i>fuit</i> clausa patribus (d.6)

Bona part dels fragments que són presents a l'incunable i no al manuscrit, més enllà de les addicions de fragments breus adés esmentades, o dels passatges obscurs deturpats, són fruit d'errades per distracció en la transmissió textual de la versió manuscrita. En aquest sentit, el manuscrit presenta algunes llacunes fruit d'una represa incorrecta durant el procés de còpia, motivades generalment per la presència de dues ocurrències d'una mateixa paraula, o de dues paraules semblants, que podem recuperar a partir de la versió impresa.

18. Llacunes provocades per salts de còpia al manuscrit

<i>Manuscrit</i>	<i>Incunable</i>
<i>a</i> D'on, si no ffos stada la divinal incarnació, la qual per ta occasió natura humana fflora de tota perida (M. 122v)	D'on, si no fos estada la divinal incarnació, la qual <i>no sols per ta occasió fon feta, car sens peccar, Adam déu se fora incarnat, segons lo doctor sotil. Mas sens tal miseració divina</i> , per ta occasió natura humana fflora de tot perida (I. C5)

<i>b</i>	E <i>fou</i> la primera qüestió de quals devia <i>néixer</i> Jesús, de justs o de peccadors. <i>Fou</i> respost <i>per</i> tots, <i>que</i> per tots és vengut, car los justs en peccat eren nats. La segona qüestió, si deu venir per comuna generació. Responen que no per la sua excel·lència, mas de l'Sperit Sant, iuxta illud conceptus de Spiritu Sancto, <i>dicentes omnipotens eterne iam es tu praeter eius, non est ei opus praeter tereno</i>. IIIa qüestió, aquella si deu ésser preservada de tot peccat en la concepció e en la sua vida. Responen que hoc, per la honor del fill, car una és la carn del fill e de la mare (131v)	E <i>fon</i> la primera qüestió de quals devia <i>nàixer</i> Jesús, de justs o de peccadors. <i>Fon</i> respost <i>de</i> tots, <i>car</i> per tots és vengut, car los justs en peccat eren nats. La segona qüestió, si deu venir per comuna generació. Responen que no per la sua excel·lència, mas de l'Sperit Sant, iuxta illud conceptus de Spiritu Sancto. Tercia qüestió, <i>si de mare verge tostems respondetur quod ia propter honorem prius eterni</i>. Quarta qüestió, aquella si deu ésser preservada de tot peccat en la concepció e en la sua vida. Responen que sí, e per la honor del fill <i>e de la mare</i>, car una és la carn del fill e de la mare (I. Diiv)
<i>c</i>	Et ista <i>ratio</i> confirmatur quod perfectissimus mediator meretur amonitionem, sed preservationem sed culpa originalem. In vim culpe est suprema pena dampni quia <i>carentia visionis divini</i> (134r)	Et ista <i>res</i> confirmatur quod perfectissimus mediator meretur amonitionem, <i>omni mode pene ab eo pro quo perfectissime mediat</i>. Et non solu amonitionem, sed preservationem sed culpa originalis. In vim culpe est suprema pena dampni quia <i>caret visione divina</i> (I. D4v)
<i>d</i>	Nec obstat si dicitur santificata in utero quia congruebat <i>Verbo</i> ut esset in matre tanta puritas quanta est capax natura humana, non unita verbo sed puritatis in conceptu capax est natura humana (135r)	Nec obstat si dicitur santificata in utero quia congruebat <i>Christo</i> ut esset in matre tanta puritas quante est capax natura humana, <i>sicut anime eius contulit tantam gratiam quante capax est natura humana</i>, non unita verbo sed puritatis in conceptu capax est natura humana (d.4v)
<i>e</i>	Ad <i>6^{am}</i>, de semine infecto dicendum quod illa infectio originalis non debet capi nisi privative, que privatio non fuit anime inputata qui venit in corpus quod potentia ad peccandum cui erat obnoxia et obligata non fuit deducta ad actum (137v)	Ad <i>sextam</i>, de semine infecto dicendum quod illa infectio originalis non debet capi nisi privative, que privatio non fuit anime inputata <i>que</i> venit in corpus <i>plena gratiis</i>. Ad <i>septimam</i>, <i>dicitur quod in hoc fuit plus dimissum Virgini Marie quam aliis</i> quod potentia ad peccandum cui erat obnoxia et obligata non fuit deducta ad actum (d.6v)

3.4 Intervencions per a abreujar el text

Sense cap mena de dubte, les intervencions més importants que va sofrir el Sermó de la Immaculada Concepció en el seu pas a la impremta incunable varen estar encaminades a la reducció material del text. Al llarg d'aquest procés d'eliminació de fragments es fa patent la intencionalitat de Ferran Dies, com a patrocinador de l'incunable, a l'hora d'elegir els passatges que s'hi esporgaren. Hom podria pensar que el responsable de l'edició incunable s'hagués pogut proposar d'eliminar, majoritàriament, fragments de text en llatí, i reservar l'espai de què disposava per al text català. Certament, tractant-se d'un imprés fruit d'un certamen, i tenint en compte que el lector potencial

devia formar part d'un públic més aviat general, la manipulació editorial hi hauria tingut un motiu ben justificable. Però no és aquest el cas, atès que, tal com podem constatar, l'eliminació de fragments no té tant a veure amb una tria lingüística, sinó amb altres factors.

En primer lloc, hem de tenir present que l'eliminació de fragments és fruit d'una necessitat imposada per les circumstàncies pròpies de la gestació de l'incunable. En aquest sentit, tal com ha determinat Josep Lluís Martos, el projecte editorial primigeni devia haver programat una mena d'antologia de textos presentats al certamen de l'any anterior. Aquella selecció inicialment planejada devia haver inclòs quatre o cinc textos més, a banda de l'obra guanyadora del certamen, de Bartomeu Dimas. Si descartem els motius econòmics, ja que el pla inicial no degué ser més –ni menys– ambiciós que el resultat final, molt probablement el bandejament d'aquells textos respongués al fet que la selecció d'obres presentades en aquell certamen pogués haver creat algun tipus de malestar entre els participants (Martos 2022: 153-57).

L'editor, doncs, hagué d'intervenir-hi amb l'elecció d'obres que, havent eliminat els textos presentats al certamen, omplissen el buit i s'ajustassen a l'espai de què disposava. A tal efecte elegí el sermó de la Immaculada Concepció, perquè desenvolupava el tema central del certamen i perquè Felip de Malla, sense dubte, esdevenia, com a autoritat, un reclam que encara gaudia, i gaudiria més endavant, d'una notable fama. Per a Josep Pujol, a més de per la militància immaculista de Felip de Malla, el sermó s'hi inclogué perquè la *Visió* de Corella n'imitava obertament la construcció en forma de visió (Pujol 2013: 389). Si això fou així, i tenint en compte que la *Visió* de Corella fou un encàrrec de Ferran Dies, existeix la possibilitat, doncs, que el mateix Corella recomanàs a l'editor de l'incunable la inclusió de l'obra en què s'havia inspirat. Ara bé, l'extensió de l'obra escollida excedia sensiblement l'espai del volum inicialment projectat. Per a la preparació de l'original d'impremta, doncs, s'hagué d'intervenir per a reduir la peça.

Malgrat tot, abans de veure les intervencions encaminades a la reducció del text, cal tenir present que no tots els fragments que s'han eliminat en l'incunable podem atribuir-los a una decisió editorial. De l'estudi de les variants es desprén que, generalment, quan el passatge en concret apareix als dos testimonis, la versió impresa ofereix el text més acurat. Almenys la versió de l'incunable, segurament a causa de distintes intervencions en el procés editorial, conserva un text amb menys deturpacions. Però també es detecten errades en l'imprés, atribuïbles als responsables de l'edició, a l'impressor o al componedor de l'incunable. A un error en el procés editorial atribuïm la supressió del següent fragment, originada molt probablement durant la còpia de l'original d'impremta, i motivada per un error de represa a partir de la paraula *segons*, que apareix dues vegades en una posició pròxima:

E acte de generació no és en lo home segons ésser de gràcia. D'on appar que home batejat no engendra sinó [segons aquell ésser que ha per regeneració de la gràcia baptilmal, mas] segons és ésser de natura, que est vis insita rebus ex similibus simillia similibus filium procreans (127r; C7v).

Excepte aquest cas, podem considerar la resta de supressions de fragments com a voluntàries. Vegem ara com es va procedir a l'eliminació de fragments del sermó per tal d'encabir-lo en el volum imprés. En aquest treball, distingim cinc tipus d'actuacions o procediments a l'hora d'abreujar el text. Es tracta de distints recursos per alleugerir el text, com ara l'eliminació de citacions i arguments d'autoritat, la supressió de recursos retòrics i literaris, la reducció oracional, l'eliminació de digressions i la remoció d'alguns fragments per tal d'adequar el resultat final al lector potencial de l'incunable.¹⁶

16. Indiquem entre claudàtors els fragments presents al manuscrit que l'editor de l'incunable eliminà. Assenyalem

3.4.1 Eliminació d'arguments d'autoritat

L'estil dens i recarregat de Felip de Malla es fa realment palés a l'hora d'introduir nombrosos arguments d'autoritat per donar suport a la idea que desenvolupa en cada part del sermó. Ben sovint procedeix a la introducció de la idea principal del fragment, que reforça amb una prolixa acumulació de citacions literals i paràfrasis de passatges bíblics o d'autoritats teològiques. En aquest sentit, l'incunable actuarà ben sovint eliminant referències bíbliques, que Felip de Malla utilitza com a arguments d'autoritat. En casos d'acumulacions de citacions bíbliques, unes vegades l'imprés recopila la primera citació i obvia les següents (19: c, g), unes altres, fins i tot, les elimina totes (19: a, e, f). Aquest procediment no sols s'hi aplica en les citacions bíbliques, sinó que hom pot fer-lo extensible, en general, a qualsevol argument d'autoritat, com ara filòsofs de l'antiguitat clàssica, o teòlegs medievals (19: b, c, d, h, i). I, com veurem a §3.4.2, no importa si la citació d'autoritat a esportar conté una imatge retòrica contundent, o un exemple il·lustratiu o didàctic. A tall d'exemple, quan Felip de Malla explica la idea que ningú no anirà mai a Jesucrist si no és pel mateix camí que ell ha vingut a nosaltres, convé d'incorporar-hi una sentència d'Aristòtil ben il·lustrativa, a saber, que la mateixa via és aquella que va de Tebes a Atenes que la que condueix d'Atenes a Tebes, imatge didàctica que l'incunable elimina (19: b).

Però serà, sobretot, després de la llarga introducció del sermó, al desenvolupament teològic del tema *mulierem fortem*, que l'imprés procedirà, quantitativament, a l'eliminació de fragments més extensos. La motivació editorial està clara: l'objectiu del volum imprés és el públic més aviat general; sense arribar a ser popular, però sense dubte no va adreçat a una comunitat lectora experta en qüestions teològiques. En aquest context, tots aquells arguments d'autoritat que Felip de Malla encadena en les seues explicacions teològiques seran, gairebé sistemàticament, reduïdes a l'essencial. Per exemple, quan l'autor convé d'explicar la creació per situar l'aparició del pecat original, sovint segmenta les oracions que contenen la idea principal amb interpolacions de fragments, generalment en llatí, que en desenvolupen l'argument teològic. Prou que ho demostra el fragment de 19c, on l'edició elimina les distintes paràfrasis bíbliques interpolades al si de l'oració principal, que també es veu reduïda, a més de les citacions a les *Sentències*, de Pere Llombart. D'aquesta mateixa obra, n'eliminarà les referències que aprofundeixen en la idea d'Adam com a petit monarca del Paradís, com un déu sobre la terra (19: d).

19. Arguments d'autoritat

- a* Ergo eius conceptio in predestinatione divina precessit peccatum precessionem ordinis vel nature. [“Possessa a Deo ab initio viarum suarum” (Proverbiorum 8), ergo non potuit possideri a diabolo, “quia cum fortis armatus et caetera” (Luce II°).] O, emperadriu del flamegant Olimpo, quia Regina celi cantat Ecclesia. (116r-116v; C)
- b* No va a Jesús algú sinó per la via per la qual ell és vengut a nosaltres¹⁷ [quia eadem est via a Thebis ad Athenas et ab Athenis ad Thebas, ut dicit philosophus]. (116v; C-Cv)

en cursiva les parts del text que l'imprés afegeix per tal d'adequar el text a la versió que en resulta. Si es produeix alguna altra variant en els fragments que referenciem, fem servir la lliçó més adient en el cos del text, i indiquem la variant en nota a peu.

17. nós M] nosaltres I.

- c* On és a¹⁸ veure que Déu, creant Adam a la sua semblança (Genesis ·I·) et inspirant en aquell ànima, [que vocatur (Genesis 2º) spiraculum, la qual volch ffos diffussa per tot lo cors, axí com ell és en tot lo món sens divís, e una en un cors, axí com ell és en lo món, quia unus princeps que videret et non videretur, sicut Deo neque sordibus corporis que comquinaretur corporaliter et quia non dormiunt anima incarnatione, sed substantiae existat opera vite sic non dormitabit neque dormiunt qui custodit Israel], no tan¹⁹ solament lo trelladà del Camp de Domàs en Paradís terrenal,²⁰ qui és loch segregat e apartat de la comuna habitació dels hòmens en les parts d'Orient, ut dicit una translatio Biblie [, vide 2º Sententiarum D 17: "Locus in quam amenissimus fructuosis arboribus magnus et magno fonte fecundus"]. (123v; C5v)
- d* Així que Adam era com un monarcha e com un petit déu sobre la terra [, hoc dominum dicit Magister in 2º, distinctione 24, quod fuit libertas arbitri ab omni labe et corruptela immunis atque voluntatis rectitudo et omnium naturalium potentiarum anime sinceritas atque vivacitas vocatur autem illa rectitudo justum propterea quia justum est ut homo suo servat creatori et superiori suum inferiorus]. (124v; C6)
- e* No val la conseqüència,²¹ car Déu la relevà del deute d'haver aquella [. Unde gratia fuit sibi loco iustitie nam gratia continet omnem virtutem. Proverbiorum 9º: "Ego in viis iustitie ambulo"]. (126r; C6v)
- f* Ell havia rebuda la original justícia per si e per tota la posteritat [. Si hoc non potes bene capere, dic cum apostolo Ad Romanos ·XI·: "O, altitudo divitiarum et caetera"]. (127r; C7)
- g* Iob 15:²² "Ecce inter sanctos eius nemo est inmutabilis²³ et celi non sunt mundi in conspectu eius quanto magis abhominabilis et inutilis homo et caetera" [. Et Iob 4º: "Qui serviunt et caetera quanto magis qui habitant domos luteas"]. (128v; C8v)
- h* Mas per tal com aquesta opinió mia, a mon petit juý alta e subtil,²⁴ és stada secreta e amagada,²⁵ [emperò tocada per Scot e per altres doctors], e yo suplich a Déu e a la sua mare. (132v; Diiiv)
- i* no pot ésser dat instant en lo qual lum e tenebra sien ensemps [. Unde Ancelmus Ad contemporaneos anglie sic ait si non illes celebrate Dominice Matris conceptione carnalem placeat anime eius spiritualem creationem et corporis cum anima copulationem]. (133r; Diiiv)

3.4.2 Supressió de recursos retòrics i literaris, i exemplificacions

Tal com hem avançat, la llengua del passatge en qüestió no té gaires implicacions a l'hora d'esporgar el text. Tampoc no es té en compte la qüestió literària, ni els recursos retòrics, ni els narratius. Fins i tot, sovint, s'hi eliminen recursos tan didàctics i generalment entenedors com ara els *exempla*. Esdevé, almenys, curiós que en la preparació d'un text destinat a una publicació derivada d'un

18. ha M] a I.

19. ten M] tan I.

20. terenal M] terrenal I.

21. conseqüència M] conseqüència I.

22. 24 M] ·XV· I.

23. inmutabilis M] immunis I.

24. subtil M] soptil I.

25. amagada M] amagada I.

certamen literari, s'hi excloguen passatges literaris i, en canvi, se'n conserven altres de més prosaics. Sembla que en l'adaptació que en feu el responsable de l'edició es busque un cert equilibri per tal de no excedir-se'n en l'aparat teològic, en digressions i en referències bíbliques i, alhora, no abundar en passatges literaris.

Pel que fa a la qüestió lingüística, en tenim un exemple clar a l'inici del sermó. En aquest fragment, abans de començar amb la bateria d'invocacions de la Verge que conté el sermó en la introducció, l'autor alerta, en llatí, que hom vigile allò que diu, perquè res és infinit excepte Déu. L'imprés elimina l'explicació immediatament posterior, en català, a propòsit de la lloança excessiva, o "sobrelaus", i la idolatria (20: a).

Un dels recursos retòrics i literaris que utilitza Felip de Malla en aquesta part inicial del sermó és la comparació, i ho fa en un apartat extens farcit de comparacions de la Verge a partir de distintes invocacions, amb especial profusió d'al·lusions clàssiques. La versió impresa aprofita l'avinentsa per fer minvar la llarga llista d'invocacions marianes, i n'elimina les al·lusions a Febea, Titana i Lotam, així com la comparació de la Verge amb el mineral de l'asbest, que, segons sant Agustí (PL 41: col. 715), una vegada s'encén, esdevé inextingible (20: e).

A banda d'aquestes invocacions, molts dels recursos retòrics, sobretot metàfores i comparacions, que Felip de Malla sol acumular per desenvolupar, per reiteració, un mateix argument, són suprimits a l'incunable. Una bona mostra d'això mateix és el fragment que cataloguem a 20b. Aquí, l'incunable recull els dos primers elements retòrics, que comparen la Verge amb una canal construïda per recollir aigua pura, i amb la via que ha d'administrar llum, i retalla la resta d'elements retòrics, que, tot i que són del tot il·lustratius, esdevenen repetitius. Certament, la versió impresa tendeix a l'eliminació de fragments literaris, sempre que suposen una reiteració o amplificació de la idea principal. Així, al final del fragment en què es compara Maria com a mostra de puresa, amb Eva com a instigadora del pecat, l'imprés elimina el fragment final, que justament és aquell que té la imatge poètica més contundent del passatge (20: f). Igualment contundent és la referència al fet que Déu, com a espòs espiritual de la Verge, no pot ser bígam, que elimina l'imprés (20: c).

Per finalitzar la introducció, tant el manuscrit com l'incunable contenen una oració rimada, que es tracta d'una adaptació de l'Ave Maria (20: g). A banda de les variants ortogràfiques, la versió manuscrita conté un vers més, incorporat al final de la versió manuscrita, per finalitzar amb la mateixa rima que s'ha mantingut al llarg de tota l'oració. L'imprés sacrifica l'efecte d'aquesta rima final per acabar tal com acaba la dita oració en la versió en català. No sabem si l'eliminació del darrer vers fou intencionada o involuntària. No descartaríem, tampoc, que l'editor intervingués i eliminàs aquell vers, completament alié a l'oració, per aprofitar l'efecte conclusiu de l'últim vers de l'oració tradicional, seguit del mot *amén*. D'altra banda, la fama i l'autoritat de Felip de Malla quant al tema que tracta en aquest sermó propiciaren, com veurem a §3.4.5, la inclusió d'aquesta oració en les portades de tres edicions distintes de la *Pragmàtica* de Joan I. Però la fortuna de l'*Oració de mestre Felip de Malla* segurament és deutora, també, de l'èxit editorial de l'incunable de 1488; almenys el text que recullen totes tres impressions és més pròxim a aquest que no a la versió manuscrita.

- a* Vide quid dicis nichil infinitum nisi solus Deus. [Guarda't de sobrelaus la dignitat et regalia de la deïtat no la transports en la creatura, car açò seria idolatrar. E és escrit: "Gloriam meam alteri non dabo".] Respondeo: Verum est essencialiter et intrinsece, sed extrinseca denominatione,²⁶ tria creata sunt infinite dignitatis
- b* Canal feta no per àls, sinó per aygua tan pura (Eclesiastici 24)²⁷ no pot ésser *stada* entacada d'original sutzura; via ffeta per ministrar lum no pot ésser fosca²⁸ ni obscura. Job 38:²⁹ "Nosci per quam viam spargitur lux". [Via feta per trobar gràcia no pot ésser subjecte a peccat; via a trobar Déu no pot ésser per lo dimoni calciguada. Una font, segons diu sant Jacme, no pot destil·lar aygua dolça e amarga. No pot ésser malalta aquella la qual sola ha Déus posada per ésser via a trobar sanitat, ni pot ésser aquest seu aur axí pur encamerat ni alchamat. Quia scriptus est Exodus 25: "Facies mensam de lignis cethim et in aurabis eam auro purissimo". Et quia ligna cethim sunt inputribillia non ffuit in virgine ulla putredo peccati, ubi significatus adventus anime purissime in corpore puro. Via feta no pot ésser *stada* en part de scisma sub capite diabolo]. (116v; Cv)
- c* Deum patrem accepisse sponsam Mariam si per originale peccatum unquam adhesisset diabolo. [Non enim potuit sponsus virginis spirituale contrahere bigamiam, si Ecclesia non potest defficere in toto. Et ipsa fuit aliter totum Ecclesie vir, semper fuisse sine peccato nec era habilem puella pro sacerdote, si disisset carnem in populo]. (117r; Cv)
- d* Verge, lo teu ventre és cast e may no fon³⁰ mentider ne subject a peccat, car Déu l'ha preservat, que³¹ de aquell pres carn. [O, gent christiana, girats los ulls a la sua splendor, tanta virtut no ha admixtió de ombra ni tenebre. Los qui la lohen alt en los cels viuran ab gran honor.] (117v; Cv)
- e* O, centre dels justs; o, lluna sancta, prelada de la nit; o, sol meridià. [O, Phebea; o, Titana; o, Lotam. Inextinguible, superlativa a la pedra abeston, de qua Augustinus 21° De civitate Dei.] (118v; Cii)
- f* Eva, sens peccat ésser formada, mas peccat induir. Vós, sens peccat ésser engendrada, e peccat fer morir. [Dona, la qual sots per los àngels tant extimada que més amarien tots los stels de cel caure e deffallir que si dehien de vós que en peccat original fossets engendrada]. (119v; Ciii)
- g* Ave Maria sens maledicció³² original, gràcia plena per squivar tot peccat venial, Dominus tecum contra peccat mortal, benedicta tu in mulieribus per privilegi sobre ley general, et benedictus fructus ventris tui, Jesús, qui t'ha feta³³ regina celestial. Sancta Maria, advocada humanal,³⁴ mare de Déu, redemptor universal, prega³⁵ per nós e per tots peccadors, [que no periscam en lo jorn de la mort e en lo judici final,] Amén. (120v-121r; Ciiiv-C4)

26. demonstratio M | denominatione I.

27. 24 M | ·XXIII· I.

28. foscha M | fosca I.

29. 38 M | ·XXXVIII· I.

30. feu M | fon I.

31. que M | qui I.

32. maledicció M | maledictió I.

33. ffeta M | feta I.

34. humenal M | humanal I.

35. prega M | pregua I.

3.4.3 La reducció oracional

Sovint, l'actuació que es duu a terme per tal d'alleguerir el text és molt més subtil que els exemples que hem vist anteriorment, i consisteix a eliminar fragments oracionals per convertir una oració més llarga en una de més breu. A tall d'exemple, quan es compara la Verge amb els astres celestes, l'imprés conserva la idea essencial, i elimina l'aposiició inicial i l'oració causal de la part final del fragment, que, a més, conté nombroses referències a capítols bíblics que l'editor de l'incunable convé d'eliminar (21: d). En aquest mateix sentit, les oracions subordinades causals, que moltes vegades amplifiquen l'explicació d'un determinat passatge, són sovint suprimides en la versió impresa (21: a, d-f). Aquest mateix procediment podem constatar en la supressió de dues oracions adjectives de relatiu (21: g, h).

De vegades, la intervenció consisteix en una modificació breu per convertir una oració composta en una de simple (21: b, c). D'altres, solament es limita a la supressió d'una paraula que, en l'original, apareix complementada amb una altra de sinònima. Un exemple d'això mateix es troba en els participis verbals sinònims *cibat* (*cevar*) i *alimentat*, en la referència al pecat original, el qual "és en lo cors [cibat e] alimentat subjectivament" (21: i). El *DECLC* recull la variant *cevar*, i la contempla com una paraula, més aviat, tardana i, possiblement, un castellanisme (*DECLC*: 2, 690). Aquesta apreciació ens fa pensar que Felip de Malla incorporà la forma verbal *cibat* com un llatanisme derivat del verb *cibo* (*OLD*: 312). Amb tot, l'incunable elimina aquesta paraula, estranya en català, i manté el verb *alimentar*, llavors i ara molt més habitual en català.

21. Reducció oracional

- a* E aquest és lo seu pus noble títol [, car inporta major acostament ab la font de pau, de gràcia e de vida axí com allò és pus calt que a la font de calor és pus acostat,] *a la Verge e mare de dignitat infinida*. (116r; C)
- b* O, nardus humil, de mil odors de virtuts insignida, lo qual às inclinat lo verb transcendent a incarnació³⁶ e a sacramental nutrició en lo sacrament de l'altar [, lo qual és sagrament] de gràcia e de vida. (117r; Cv)
- c* est pus alta³⁷ que l'antiga Ysis, reyna egipciana, la qual als aràbichs donà les [notes e karactes de] lurs primeres letres (118r; Cii)
- d* tu no ignores res que saber se puxa per altra creatura [, car com pot res ignorar aquella la qual ha tengut tot saber dins lo seu ventre sots la clau de la virginitat] (118r; Cii)
- e* O, celestial signe [, prenosticatiu de la pau eternal e de la nexença del rey oriental, siguié sobre tot cors de strologia]. Apochalipsis 12:³⁸ "Signum magnum *apparuit* in celo", et mulier sine peccato ideo vidit ipsam supra³⁹ lunam et supra nubillitatem⁴⁰ a primo *instanti* sue creationis in gratia confirmatam [, car tots los elets són comparats a steles del firmament (Baruc 3°, Iudicum 5°, Daniel 12°, Ysaye 17°) e Jesús al sol, Maria a la luna (Magister 4° et Canticorum 6°)]. (119r-119v; Ciiv)

36. incarnació M] incarnatió I.

37. alta M] apta I.

38. 12 M] ·XII· I.

39. supra M] super I.

40. nubillitatem M] mutabilitatem I.

- f* Ell per natura, aquesta per gràcia comunicada a ella sola e no pas a altra creatura [, car la ànima de Maria no volch Déus sens gràcia en lo seu cors induir, ans ànima e gràcia volgueren ensemps lo cors vivifichar e ennobleyr, perquè agués vida justificada quia justus ex fide vivit (Abacuc 2º et ad hebreos 10)]. (119v; Ciii)
- g* del peccat original és estada⁴¹ preservada, com a dona il·lustre, de tot vectigal⁴² e de tota servitut, de peccat privilegiada [quod per privilegium quod est lex non solum privato, sed lex privata in singularia]. (122r; C4v)
- h* E legia en lo *Libre de vida*, [qui és apellat Testament <nou>⁴³ de l'Altisme e conexença de veritat]. (122r; C4v)
- i* lo peccat original és en lo cors causalment e en la ànima formalment e subjectivament, axí com la malaltia és en la vianda infecta causalment e és en lo cors [cibat e] alimentat subjectivament. (127v; C7v)

3.4.4 Digressions i ampliacions

Un dels mecanismes més prolífics a l'hora d'abreujar el text és l'eliminació de les digressions i de les ampliacions d'idees que realitza Felip de Malla al seu sermó. Per exemple, quan l'autor invoca Maria amb l'epítet d'esposa de Júpiter, entés com a déu dels déus, i destaca que ha sigut preservada per sempre pura, l'imprés manté la idea essencial i elimina la digressió posterior (22: a). És interessant que l'editor de l'incunable elimine la primera al·lusió del sermó a Adam i, sobretot, a Eva, perquè les comparacions entra Maria i Eva seran recurrents poc després, i perquè Adam, Eva i el peccat original esdevenen peces clau del sermó durant el seu desenvolupament. En aquest sentit, entenem que en el procés de confecció de l'incunable no es prioritzaren els elements d'estructuració interna del discurs, atés que s'elimina l'ítem que actua com a nexa entre les invocacions inicials a Maria de la introducció i la comparació posterior amb Eva, del desenvolupament del tema.

Així mateix, poc després de contextualitzar el peccat original en el passatge de la creació, l'autor intenta explicar la situació del Paradís terrenal. L'incunable en conserva únicament la descripció geogràfica, i elimina tota l'explicació de Felip de Malla al voltant de l'autenticitat d'aquella localització, en què l'autor divaga sobre el fet que mai no n'haja trobat enlloc cap prova documental (22: c).

Amb aquesta voluntat d'eliminar fragments que resulten repetitius, l'imprés, fins i tot, convé de suprimir part de l'argumentari de Felip de Malla. Així, en la reflexió sobre la puresa perpètua de la maternitat de Jesucrist, en tant que Maria fou pura abans, durant i després del part, l'imprés elimina el segon i més extens dels arguments que Felip de Malla emprà per a confirmar-ho (22: j). De la mateixa manera procedeix a eliminar la digressió a propòsit del passatge bíblic (2Re: 2), en què Eliseu fa servir sal per purificar les aigües (22: i), així com l'ampliació posterior a la citació del llibre dels Proverbis (22: k).

22. Digressions i ampliacions

41. stada M] estada I.

42. vectigal M] vectigual I.

43. A l'original, nou anul·lat amb una ratlla.

- a* E tant com a tu tocha, preservant la tua persona, faent-la⁴⁴ ésser tostemps neta e pura [, no entecada per lo peccat de la antiga socha del vell pare Adam, del qual cascuna sposa és filla e nora, e de la vana Eva]. (119r-Ciiv)
- b* Procehiré segons tres consideracions [. Tres auditoris sien introduïts: lo primer, de pura veritat; lo segon, de opinió; lo terç, de pietat e de devoció. E segons açò, sien les tres consideracions]. (121v; C4)
- c* Mas si és dellà⁴⁵ la gran mar o deçà,⁴⁶ no u sé, no⁴⁷ u he trobat autènticament⁴⁸ scrit. [Molts ne parlen que dien lo que cuyden, no pas lo que saben. No us ho puch dir, car no m'és stat dit ni u he legit.] Lo qual tira devers lo pol Entàrtich, oppòsit de la Tremuntana. (124r; C5v)
- d* E axí ell, perdent lo regne celestial per crim de lesa majestat, lo feu perdent a la sua generació [. Si concomiset filium ante peccatum ille non fuisset conceptus in originali peccato nec eius prosperitas vide si darent alicui patri. Et ipse si perderet, perderet pro se et pro suis. Si diceretur hic potes manere sed si descendi in carcerem ibi te oportem manere et tuos filios generare. Vel si diceretur in hoc monte luminis stabis si decendas tenebras in turres tu et tui posterii]. (126v; C7)
- e* Et in Evangelio: “Venit salvum facere quod perierat” [. Ad hoc adiungitur ratio: si Adam non pecasset, Christus non venisset in carnem, ergo principaliter venit propter peccatum tollendum, sed potius venit propter virginem quam pro toto residuo humani generis. Ergo illa peccavit]. (129r; D)
- f* Et Ad Romanos 5:⁴⁹ “Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem⁵⁰ sic per unius iustitiam⁵¹ in omnes homines in iustificationem”, quam auctoritatem exponit Augustinus et non excipit virginem a condemnationem.⁵² [Ista enim ratio innuit quod sicut omnes sunt iustificati per Christum ita omnes infecti per Adam, quia Christus venerit ad mundandum quod ille infecerat et deturpaverat]. (129r; D)
- g* Responen que no per la sua excel·lència, mas de l'Sperit Sant [, iuxta illud conceptus de Spiritu Sancto, dicentes omnipotens eterne iam es tu praeter eius, non est ei opus praeter tereno]. (131v; Diiv)
- h* Sed Iohannem⁵³ Baptistam, de quo tenent aliqui quod non contraxit veniale iuxta illud, ne levi saltem maculare vitam fame posses [. Multi sunt etiam qui nunquam peccarunt venialiter puta per nuli baptizati descendente ante usum rationis. Et omnes sancti innocentis interfecti pro Christo. Ergo decuit virginem ni [blanc] a peccato supra omnes privilegiari confirmatur quia scriptum est Mattheum 11: “Inter natos mulierem non surrexit maior Iohanne Baptista”. Et intelligitur de hiis qui surrexerunt a peccato originale. Si ergo Virgo surrexit ab originali, sequitur quod non fuit maior Iohane Baptista, quod est absurdum]. (133v; D4)

44. fahent-la M | faent-la I.

45. delà M | dellà I.

46. dessà M | deçà I.

47. no M | ne I.

48. autèntichament M | autènticament I.

49. 5 M] VI.

50. condempnationem M | condemnationem I.

51. iustitiam M | iusticiam I.

52. condempnationem M | condemnationem I.

53. Iohanem M | Iohannem I.

- i* Ergo produxit eam congruentem tantum fini et tam puro ut esse mater proporcionata tanto filio [. Ad hoc facit scriptura in Regis in quia Eliseus voluit habere vas novum in quo poneretur sal dulcoratum aquarum et est figura quod Deus pater voluit habere vas novum in quo similla fuerit unquam immundicia ad ponendam in eo sal in veram sapientiam fillium Dei qui sanavit aquas nostrae infirmitatis quia sic heteram in Apocalipsis aquam populi sunt unde Cristus non propter hanc matrem est iste fillius, sed propter hunc fillium est ista mater preparata. Item fac rationem de calice quem qui potest facere de auro non facit de cupro, et de sepulcro novo Christi, et de hostiis [blanc] et de corporalibus mediis]. (134v; D4v)
- j* Confirmatur ista ratio quia nisi sic non habuisset Christi⁵⁴ *maternitas* omnem ambitum possibilis bonitatis quia si habuisset circa medium et finem non tamen circa principium. [Confirmatur quia Virgo non est facta nisi propter Christi incarnationem aliquid enim debebat singulariter fieri propter illam postquam fienda erat in femina et nisi factum est nisi Virgo. Ergo debuit congruere, secundum omnem dignitatem et puritatem et perfectionem et virtutem illi pissimo et perfectissimo fini, si enim quaeritur propter quem finem fuit concepta Virgo Maria, respondebatur ut esset Matre Dei. Confirmatur secundum logicam quia quando aliqua conclusio elicitur ex premissis illa sequitur naturam premissae deterioris. Unde si ex universali et particulari elicitur conclusio erit particularis. Et si una falsa conclusio falsa. Cum igitur Christus sit ex patre Deo tanquam maiore premissa et Maria matre tanquam minore. Cum ergo accipiat naturam deteriore si mino fuit subalternata utilitati peccati originali sit et ergo]. (135r; D5)
- k* Ipsa sola a Christo laudata est, iuxta illud Proverbiorum 31:⁵⁵ “Vir eius et laudavit eam” [. Si enim contraxisset originale non fuit semper Virgo munda secundum spiritum, nec exultasset semper eius spiritus in Deo salutari suo ymo aliquando deviasset per spiritualitatem curvitatem]. (136v; D5v)

3.4.5 Adequació al lector

En l'estudi de les variants que han generat els dos testimonis del text, podem constatar algunes eliminacions de fragments que s'han efectuat amb la voluntat d'adequar el text al potencial lector de l'imprés. Resulta ben interessant el fragment que recollim a 23a, que va ser eliminat a la versió impresa. Es tracta d'un passatge amb una forta càrrega simbòlica, que conté una invocació a Maria com a patrona dels reis d'Aragó.

Esdevé estrany que aquesta invocació s'haja esporgat a l'imprés, més encara si tenim en compte la devoció mariana que històricament ha tingut el casal de Barcelona, i com els reis de la Corona d'Aragó s'havien mostrat ferm defensors de la Immaculada Concepció de Maria. Fins i tot n'havien legislat a favor. En aquest sentit, l'any 1394, Joan I promulgà una pragmàtica en què el monarca exhortava els seus súbdits a celebrar perpètuament la festivitat de la Immaculada Concepció.

La pragmàtica de Joan I era llavors ben coneguda. De fet, es feren, almenys, tres edicions a València al llarg del segle XVI i principis del XVII. Es conserven la de c. 1518, impresa als tallers de Joan Vinyau;⁵⁶ la de 1568, per Pedro de Huete,⁵⁷ i la de 1618, a expenses de Gaspar Mercader i Carròs, comte de Bunyol.⁵⁸ Totes tres edicions de la pragmàtica tenen en comú que contenen, en la portada,

54. Christi M | Cristi I.

55. 31 M | ·XXXI· I.

56. En custodia un exemplar la Biblioteca de la Real Academia Española, R.M. 2432. Imprés catalogat a Norton 1259, Wilkinson 7246, RIEPI 3356, Martín Abad 853.

57. Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms 6780, catalogat a Wilkinson 7639

58. Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms 7163, catalogat a Wilkinson 39640.

l'oració rimada de Felip de Malla que, com hem vist a §3.4.2, prové d'aquest sermó. És, almenys, curiós que l'incunable de 1488 haja eliminat la referència als monarques, i que, alhora, siga emprat com un dels paratextos que acompanyen les distintes edicions d'una obra legislativa d'un rei de la Corona d'Aragó.

Però pensem ben possible que el motiu de l'eliminació no siga tant l'esment dels reis d'Aragó, sinó la invocació immediatament posterior, que es refereix a Maria com a protectora de la gent catalana. Segurament, el fragment en fou eliminat amb la voluntat d'adequar el text al seu lector potencial i, col·lateralment, s'hi eliminà l'esment als monarques, així com la referència bíblica del final del passatge a les dues esposes de Jacob: Raquel, la bella, i Lia, la lleganyosa.⁵⁹

La supressió del següent fragment eliminat que recollim sembla tenir un motiu que podríem considerar com una mena de censura. En aquest punt del sermó, Felip de Malla s'endinsa en un circumloqui sobre el pecat original. Llavors, hipotetitzant sobre què hagués passat si Adam no hagués pecat, l'autor aprofundeix en el tema de les pulsions humanes i dels incontrolables desitjos mundans, uns desitjos que, fins i tot, afecten els monarques. Per a Felip de Malla, els reis no actuen dretament vigilant pel bé comú, sinó que miren només pels seus interessos personals (23: b). L'eliminació de la referència a la justícia i al lladronicí dels monarques, doncs, es pot entendre com fruit d'una censura en el procés editorial, amb intervenció directa molt probablement de Ferran Dies, amb la voluntat d'adequar el text final als potencials lectors de l'imprés.

Finalment, quan l'autor argumenta que la Verge ha de ser preservada del pecat original per l'honor de Jesucrist i el d'ella mateixa, fa una al·lusió a una inscripció, possiblement un filacteri, present a l'església de Barcelona (23: c). Aquesta referència a un element visible pels oients del sermó devia funcionar bé quan fou predicat a Barcelona, però hagués quedat descontextualitzat en un text imprés prop de 50 anys després a València.

23. Adequació al lector

- a* O, penonera⁶⁰ de la gent cristiana.⁶¹ [O, singular patrona dels reis d'Aragó, qui han instituït la tua sagrada concepció en lurs regnes et terres ésser celebrada. O, protectora de la gent catalana, d'àguila triumphal, la qual jamay a la vista del sol no est enfaleguada tostemp lo has mirat sens sadàs de peccat. La tua vista de aquell no ffon jamay esclusa, car tostemp est stada Rachel, e jamay no fust per peccat Lia laguaniosa. Tantost com te vehé, te amà lo gran patriarcha Jacob. Aquest és Jesús, qui eternalment te ama, donchs tostemp fust bona, car la sua amor fa la persona bona]. Girau⁶² los ulls⁶³ a la valor tan gran. (117v; Cv)

59. Segons el Gènesi, "Lia tenia uns ulls apagats. Raquel era bonica i de bon veure" (BCI Gn 29: 17).

60. panonera M | patrona I.

61. cristiana M | crestiana I.

62. Girau M | Girats I.

63. ulls M | hulls I.

- b* Mas encare que no haguesses peccat e Déus no-s fos incarnat, pus perfeta fora stada queta la Verge Maria. Mas tu, Adam, creguist la fembra intemperada, la qual, axí com menjant perdé lo món, axí Jesús sedegant lo remé. [O, malvat vici, bé és ver ço que diu philosophia per bocca de un philòsof: “Posa fre a la tua cobejança, e no desigs res de què te ages a penedir, car de tots delits mundenals, lo usdefruyt és breu, e penitència e punició longa”. O, Justícia, tu, tudora de leys e de les coses públiques, mermessora del testament de Jesucrist, sens les quals los regnes no són sinó ladronicis, bé est <vy>⁶⁴ vuy en lo món abatuda, no habites en les cases reals, car officis se compren e-s venen, e, ab interés del públich, se prenen favor e serveys. E algun servey vuy {pren}⁶⁵ lo rey, no per sa honor, mas per haver d’ell algun bé, redundant en detriment del poble. Fassa’s la justícia, car per aquella sehen los reys là ont sehen, e sia comenada a tals que no la agen mester en lurs casas.] E aquesta justícia original havia si no peccàs.
- c* Responen que sí,⁶⁶ e per la honor del fill *e de la mare*, car una és la carn del fill e de la mare [. Ista conpemplatio etiam capere potest colorem ex hoc quod legitur in legende nostre Ecclesie Barchinona, quod angelus dicit ad [blanc] quod germen suum erat in consillio Dei].

4 Conclusions

En aquest treball hem analitzat les intervencions realitzades sobre el Sermó de la Immaculada Concepció, de Felip de Malla, durant el seu procés d’edició incunable. A través de l’estudi ecdòtic i de les variants generades entre els dos testimonis conservats, hem pogut caracteritzar l’imprés bo i constatant la intervenció de la impremta amb una incipient voluntat de regularització ortogràfica, de fixació d’un model lingüístic, de modernització del lèxic, i d’adequació a la variant idiomàtica del lector potencial, amb el benentés que cap d’aquests ítems no hi és resolt de manera sistemàtica. Hem palesat les variants que s’hi han produït, causades, generalment, per lectures incorrectes, bé del compilador del manuscrit, bé durant el procés de confecció de l’incunable. Hem pogut copsar que, generalment, és l’imprés el que ens ofereix una solució més neta del text, ja siga perquè la versió que es tingué en compte durant el procés d’edició estava menys deturpada, ja siga per les manipulacions de la impremta per a corregir errades ja presents al material de què es disposava, fet que sovint pot passar desaperebut.

Per un altre costat, hem destacat la selecció de passatges textuais que s’hi eliminaren per tal d’ajustar el text a les característiques físiques del volum imprés. Sempre tenint en compte que el tema central del sermó és la Immaculada Concepció de Maria, en l’imprés es detecta un intent per aconseguir un equilibri entre la profunditat teològica i la profusió literària amb la voluntat de fer-lo més accessible a un públic general. En aquest mateix sentit, tant les digressions com moltes de les citacions bíbliques i teològiques van ser objecte d’una reducció significativa, que afectà també molts passatges literaris i arguments d’autoritats teològiques medievals.

En conclusió, l’anàlisi detallada de les variants i variacions en el sermó de Felip de Malla durant el procés d’impressió incunable posa de manifest l’intervencionisme editorial per tal d’adaptar el text a les característiques físiques del volum imprés, però també per adaptar-lo a les característiques pròpies dels potencials lectors de l’incunable.

64. A l’original, *vy* anul·lat amb una ratlla.

65. A l’original, E algun servey vuy lo rey

66. hoc M] sí I.

5 Obres citades

- Balash, Manuel (ed.). 1981-86. Felip de Malla *Memorial del Pecador remut*, 3 vols (Barcelona: Barcino)
- Batlle, Lluís. 1974. 'Más datos sobre la imprenta incunable y los libreros de Gerona', *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 22: 115-130 <<https://go.uv.es/5J3oVCB>>
- BITECA. 1977-. *Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears*, ed. by Vicenç Beltran et alii. (University of California, Berkeley) <<http://tinyurl.com/m7uqlzj>>
- DCVB: Alcover, Antoni Maria; Moll, Francesc de Borja. 1926-68. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols (Palma: Editorial Moll) <<https://dcvb.iec.cat>>
- DECLC: Coromines, Joan. 1995. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols (Barcelona: Curial) <<https://decat.iec.cat>>
- Dies, Ferran (ed.). 1488. *Obra en prosa sobre la veríssima Inmaculada Concepció de la Mare de Déu* (València: Lambert Palmart)
- Ferrando, Antoni. 1983. *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX* (València: Institució Alfons el Magnànim)
- Ferrando, Antoni. (1999). 'El paper dels primers editors (1473-1523) en la fixació del català modern', *Caplletra*, 27: 109-136 <<https://go.uv.es/bNT2ogt>>
- Izquierdo, Josep. 2013. 'El segon llibre del *Memorial del pecador remut* de Felip de Malla', *Llengua & Literatura*, 23: 7-44 <<https://go.uv.es/Ej2cLjr>>
- Izquierdo, Josep. 2021. 'Una aproximació a Jean Gerson i Felip de Malla com a mestre i deixeble', in *'Qui fruit ne sap collir': homenatge a la professora Lola Badia*, 2 vols, ed. by Anna Alberni Jordà et al. (Barcelona: Universitat de Barcelona; Barcino), 1: 353-361
- Llobet, Josep. 1996. 'Aparició d'un fragment de l'incunable *Memorial del pecador remut* de Felip de Malla: Girona, 1483', *Palestra Universitària*, 8: 131-139
- Madurell, Josep Maria. 1964. 'Mestre Felip de Malla', *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 30: 499-626 <<https://go.uv.es/xQ6ZkZE>>
- Mangas Navarro, Natalia Anaís. 2021. 'La coronación de Nuestra Señora de Fernán Ruiz de Sevilla (ID 0116): variantes y variaciones', *Magnificat Cultura i Literatura Medievals*, 8: 185-200 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.8.20960>>
- Martín Abad, Julián. 2021. *Post-incunables ibéricos* (Madrid: Ollero y Ramos)
- Martos, Josep Lluís. 2013. 'Variantes y variaciones interpoemáticas: de la *Vida de la sacratíssima Verge Maria* a la *Lahor de la Verge* de Joan Roís de Corella', *Revista de Literatura Medieval*, 25: 135-164 <<http://hdl.handle.net/10017/20948>>
- Martos, Josep Lluís (ed.). 2017. *Variación y testimonio único: la reescritura de la poesía* (Alacant: Universitat d'Alacant)
- Martos, Josep Lluís. 2018. 'Fuentes poéticas incunables: el cancionero 87FD y Juan Tallante', in *Poesía, poéticas y cultura literaria*, ed. by Andrea Zinato and Paola Bellomi (Como: Ibis), pp. 523-533

- Martos, Josep Lluís. 2019a. 'Materialitat i errors de composició d'un incunable poètic (b2/87FD): la rendibilitat ecdòtica', *Magnificat. Cultura i Literatura Medievals*, 6: 165-184 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.6.15318>>
- Martos, Josep Lluís. 2019b. 'Estructura de un incunable poético: la *Obra de la sacratíssima Concepció de la intemerada Mare de Déu*', *Hispanófila*, 187: 145-162 <<https://doi.org/10.1353/hsf.2019.0059>>
- Martos, Josep Lluís. 2019c. 'Los ejemplares del incunable poético 87FD', in *Literatura medieval hispánica: libros, lecturas y reescrituras*, ed. by María Jesús Lacarra et alii (San Millán de la Cogolla: Cilengua), pp. 753-768
- Martos, Josep Lluís. 2020. 'Exemplar(s) d'un incunable retrobat: *Orationes ad laudem Purissime Conceptionis Virginis Marie* (València, Lambert Palmart, 1489)', *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 74: 113-133
- Martos, Josep Lluís. 2021. '*Obra en prosa sobre la veríssima inmaculada concepció de la Mare de Déu* (Valencia, Lambert Palmart, 1488): estudio material de un incunable perdido', *Revista de Literatura Medieval*, 33: 133-161 <<https://doi.org/10.37536/RLM.2021.33.0.91080>>
- Martos, Josep Lluís. 2022. 'Contenidos y génesis de un incunable perdido: *Obra en prosa sobre la veríssima Inmaculada Concepció de la Mare de Déu*', in *Isabel de Villena i l'espiritualitat europea tardomedieval*, ed. by Anna Isabel Peirats (València: Tirant lo Blanch), pp. 135-166
- Narro, Ángel. 2010. 'Aspectes del tractament de fonts al *Memorial del pecador remut de Felip de Malla*', in *Artes ad Humanitatem*, 2 vols, ed. by Esperança Borrell and Lambert Ferreres (Barcelona: Secció Catalana de la SEEC; Diputació Provincial de Tarragona), II: 273-338 <<https://go.uv.es/RKFoypG>>
- Norton, Frederick John. 1978. *A Descriptive Catalogue of Printing in Spain and Portugal, 1501-1520* (Cambridge: Cambridge University Press)
- OLD: Glare, Peter G. W. (ed.). 1968-1982. *Oxford Latin Dictionary* (Oxford: Clarendon Press) <<https://go.uv.es/NmjtD7K>>
- PDL: Crane, Gregory (ed.). n.d. *Perseus Digital Library* (Somerville: Tufts University) <<https://go.uv.es/NmjtD7K>>
- Perarnau, Josep (ed.). 1978. *Felip de Malla Correspondència política* (Barcelona: Barcino)
- Perarnau, Josep. 2002. 'La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428', *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 21: 665-670 <<https://go.uv.es/sHWZhoJ>>
- Perarnau, Josep. 2008. 'Felip de Malla, president de la Generalitat de Catalunya, defensa la vila de Cervera de les vel·leïtats dels Trastámara', *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 27: 87-113 <<https://go.uv.es/IQLZWX5>>
- Pujol, Josep. 1994a. 'Els "trobadors estudiosos" segons Felip de Malla, in *La cultura catalana tra l'umanesimo e il barocco: atti del V convegno dell'Associazione Italiana di Studi Catalani*, ed. by Carlos Romero and Rossend Arqués (Pàdua: Programma), pp. 191-208
- Pujol, Josep. 1994b. 'La "poètica nau de l'enteniment" i el naufragi d'Ulisses. Opinions, teologia i poesia a l'obra de Felip de Malla', *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 44: 275-302 <<https://go.uv.es/tfG7HpY>>
- Pujol, Josep. 1996. '*Psallite sapienter*: la gaia ciència en els sermons de Felip de Malla de 1413, estudi i edició', *Cultura Neolatina*, 56: 177-250

- Pujol, Josep. 2015. 'Felip de Malla', in *Història de la literatura catalana*, vol. 3: *Literatura medieval (III): segle XV*, ed. by Lola Badia (Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Editorial Barcino; Ajuntament de Barcelona), pp. 370-390
- Redondo, Jordi. 2011. 'Herois i sants al *Memorial del peccador remut* de Felip de Malla', in *Les literatures antigues a les literatures medievals*, vol. 2: *Herois i sants a la tradició literària occidental*, ed. by Àngel Narro and Jordi Redondo (Amsterdam: Hakkert), pp. 225-242
- RIEPI. 1982. *Repertorio de Impresos Españoles Perdidos e Imaginarios* (Madrid: Instituto Bibliográfico Hispánico)
- Riquer, Martí de. 1948. 'Una literatura de aristócratas, cortesanos y teólogos', *Revista Nacional de Educación*, 78: 44-49 <<http://hdl.handle.net/11162/71911>>
- Riquer, Martí de. 1988. 'Felip de Malla', in *Història de la literatura catalana* (Barcelona: Ariel), iv: 247-285, 1st edn 1964
- Rubió i Balaguer, Jordi. 2006. *Història de la literatura catalana*, 3 vols (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat), 1st edn 1949
- Villanueva, Jaime. 1803-52. *Viage literario a la Iglesias de España*, 22 vols (Madrid; Valencia: Imprenta Real; Imprenta de Oliveres; Imprenta de la Real Academia de la Historia), vol. 18: <<https://go.uv.es/zp5PXc8>>
- Wilkinson, Alexander S. 2010. *Iberian Books: Books Published in Spanish or Portuguese or on the Iberian Peninsula Before 1601*, 4 vols (Leiden: Brill)